

Apostolski pohod (vizitacija) Katoličkoj Crkvi u Bosni i Hercegovini 1910.-1914.

Drugi dio: Apostolski pohod Crkvi u Hercegovini
u siječnju i veljači 1911. u svjetlu suvremenih
izvora*

PETAR VRANKIĆ
Augsburg
E-mail: vrankic@t-online.de

UDK: 27-5(497.6)"1910/1914"
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 18. lipnja 2023.
Prihvaćeno: 12. srpnja 2023.

Sažetak

U ovom prilogu autor nastavlja svoja, već 2021. započeta istraživanja i objavljivanja o apostolskom pohodu Katoličkoj Crkvi u Bosni i Hercegovini 1910.-1914., te ocrtava važnije zadaće i ciljeve apostolskoga pohoda papinskoga delegata Pierrea Bastiena Katoličkoj Crkvi u Bosni Hercegovini. Cijeli je pohod trajao od prosinca 1910. do rujna 1914. To je bio uopće prvi apostolski pohod ovoj crkvenoj pokrajini, koja je bila kanonski ustanovljena bulom pape Leona XIII. *Ex hac augusta Principis Apostolorum cathedra* (*Ex*

* Usp. prethodni članak: PETAR VRANKIĆ, "Apostolski pohod (vizitacija) Katoličkoj Crkvi u Bosni i Hercegovini 1910.-1914. Prvi dio: Uzroci, početak i značenje apostolskoga pohoda u svjetlu suvremenih izvora 1908.-1910", u: *Hercegovina*, 7, serija 3, Mostar - Zagreb, 2021., str. 127-244.

hac augusta). Potreba apostolskoga pohoda dala se naslutiti već od veljače 1910., no odluka je bila donesena tek 8. studenoga 1910. na sjednici Zbora za izvanredne crkvene poslove i potvrđena 28. studenoga 1910. od pape Pija X. u pismu upućenu nadbiskupu Stadleru, njegovim sufraganima i bosansko-hercegovačkim franjevačkim provincijalima. Novoimenovani apostolski pohoditelj, belgijski benediktinac Pierre Bastien, dobivši nalog i upute za apostolski pohod stigao je 28. prosinca 1910. u Sarajevo. Bio je opozvan tek u listopadu 1914. Dok je na početku svoga pohoda u Sarajevu nastojao uspostaviti potrebne kontakte crkvene i političke naravi s odgovornim ljudima u Crkvi, društvu i u politici, stigla ga je nova naredba iz Rima da odmah pođe u Hercegovinu i da preispita novonastalo duhovno i financijsko stanje u biskupijama Mostar-Duvno i Trebinje-Mrkan poslije smrti biskupa fra Paškala Buconjića. Ovaj prvi i specifični pohod hercegovačkim biskupijama bio je obavljen u siječnju i veljači 1911.

Ključne riječi: apostolski delegat Bastien; biskup Buconjić; kardinal državni tajnik Merry del Val; mons. Lazar Lazarević; fra Radoslav Glavaš; biskupijski svećenici; hercegovački franjevci.

Apostolic Visitation to the Catholic Church in Bosnia and Herzegovina 1910-1914

Part II: Apostolic Visitation to the Church in Herzegovina in January and February 1911 in the Light of Contemporary Sources

Original scientific article

Received: 18 June 2023

Accepted: 12 July 2023

Summary

In this paper, the author continues his research and publications on the Apostolic Visitation to the Catholic Church in Bosnia and Herzegovina 1910-1914, which he began in 2021, and delineates the more important tasks and objectives of the Apostolic Visitation of the Papal Delegate Pierre Bastien to the Catholic Church in Bosnia and Herzegovina. The entire visitation lasted from December 1910 to September 1914. It was the first Apostolic Visitation to this ecclesiastical province, which had been canonically established by

the Bull of Pope Leo XIII *Ex hac augusta Principis Apostolorum cathedra (Ex hac augusta)*. The need for the Apostolic Visitation could be discerned as early as February 1910, however, the decision had already been made on 8th November 1910 at the session of the Congregation for Extraordinary Ecclesiastical Affairs and ratified by Pope Pio X on 28th November 1910 in a letter to archbishop Stadler, his suffragans and the Bosnian and Herzegovinian Franciscan provincials. The newly appointed Apostolic Delegate, Belgian Benedictine Pierre Bastien, upon receiving his mandate and instructions for the Apostolic Visitation, arrived in Sarajevo on 28th December 1910. He was dismissed in October 1914. While in Sarajevo at the beginning of his visitation, he had attempted to establish the necessary contacts of an ecclesiastical and political nature with the responsible people in the Church, society and politics, however, his work was interrupted by new orders from Rome to immediately depart for Herzegovina and to investigate the newly arisen spiritual and financial state in the dioceses of Mostar-Duvno and Trebinje-Mrkan following the death of bishop fra Paškal Buconjić. This first and specific visitation to the Herzegovinian bishops was conducted in January and February 1911.

Keywords: Apostolic Delegate Bastien; bishop Buconjić; Cardinal Secretary of State Merry del Val; mons. Lazar Lazarević; fra Radoslav Glavaš; diocesan priests; Herzegovinian Franciscans.

Uvod

Poslije gotovo trideset godina od uvođenja redovite crkvene hijerarhije u Katoličkoj Crkvi u BiH zavidno je porastao broj vjernika, podignute su nove i nužno potrebne crkvene institucije: Centralno sjemenište u Travniku, Centralna bogoslovija, katedralna crkva i Nadbiskupski kaptol u Sarajevu. U metropoliju su stigli i isusovci kao odgojitelji u nadbiskupijskim zavodima, brojne redovničke, pretežno ženske zajednice, koje su podizale samostane, katoličke škole i sirotišta. Čak je bila utemeljena i jedna domaća ženska redovnička zajednica, prva hrvatska autohtona redovnička družba u BiH. Osim toga osnovana su katolička i hrvatska društva, hrvatski i katolički tisak u Mostaru i u Sarajevu postigao je zavidnu razinu.

No, sve ovo događalo se paralelno s uhodanim pastoralnim djelovanjem bosanskih i od njih odcijepljenih hercegovačkih franjevaca, etabliranih u bosansko-hercegovačkoj stvarnosti još od sredine 14. stoljeća. Višestoljetni suživot i pastoralna djelatnost franjevaca među

hrvatskim katolicima u BiH, kao i njihov višestoljetni suživot i suradnja, borba i svakodnevni otpor osmanlijskom i islamskom osvajaču i ugnjetavaču, napeti odnosi s novopridošlim pravoslavnim kršćanima, posebno s njihovim dostojanstvenicima (vladikama), željnim da podvrgnu katolike pod svoju jurisdikciju i da ih oporezuju, ušli su s pravom u povijest kao epopeja kršćanske, katoličke i franjevačke borbe za preživljavanjem i postali jedinstveno kršćansko svjedočanstvo vjere i misionarskoga rada u Osmanskom Carstvu.¹ Ovaj četverostoljetni proces završio je austrougarskim zaposjedanjem BiH 1878. Do 1878. gotovo svi bosansko-hercegovački franjevci bili su školovani u inozemstvu, pretežno u Italiji, Hrvatskoj i Ugarskoj. Tako su oni imali priliku upoznati kako je Katolička Crkva bila organizirana u Papinskoj Državi, u talijanskim apsolutnim kneževinama, Kraljevini Italiji ili u Austro-Ugarskoj Monarhiji, te su dobrovoljno zagovarali i pozdravljali dolazak austrougarske uprave u BiH. Pa ipak su se od samoga početka austrougarske uprave počeli pribojavati da će se i oni jednoga dana morati prilagoditi, ne samo uređenju, praksi i disciplini nove državne zajednice Austro-Ugarske, nego uređenju i praksi opće Crkve, te početi dijeliti svoj dotadašnji apsolutni vjerski monopol. Franjevački vjerski monopol, nastao većinom na misijskim povlasticama iz predosmanskoga i osmanskoga doba, trebao je sada biti usklađen kako mentalno tako i crkveno-pravno s drugim crkvenim institucijama i snagama: novoosnovanim biskupijama, rezidencijalnim biskupima, biskupijskim klerom, s novoprispjelim redovnicima i redovnicama. Za bosansko-hercegovačke franjevce bilo je najteže mentalno prijeći iz vladavine i ovisnosti od sultanskoj *Ahdnami*² iz godine 1463. u međunarodno konkordatsko pravo *Konvencije između Austro-Ugarske i Svete Stolice* iz 1881. godine,³ u kanonske odluke iz okvira apostolske bule *Ex hac augusta* (1881.),⁴

1 ANTAL MOLNÁR, *Confessionalization on the Frontier. The Balkans Catholics between Roman Reform and Ottoman reality*, Viella, Roma, 2019.

2 SREĆKO M. DŽAJA, *Konfessionalität und Nationalität Bosniens und der Herzegowina. Voremanzipatorische Phase 1463-1804*, Südosteuropäische Arbeiten, 80, R. Oldenburg Verlag, München, 1984., str. 181-187; PETAR VRANKIĆ, *Religion und Politik in Bosnien und der Herzegowina (1878-1918)*, Ferdinand Schöningh, Paderborn, 1998., str. 374-377.

3 ANGELO MERCATI, *Raccolta di concordati su materie ecclesiastiche tra la Santa Sede e le autorità civili*, I., Città del Vaticano, 1954., str. 1014-1015; P. VRANKIĆ, *Religion und Politik*, str. 469-472.

4 *Acta Sanctae Sedis* (ASS), 14 (1881.), str. 97-112; P. VRANKIĆ, *Religion und Politik*, str. 472-474.

kao i na dekrete *Cum providentia* od 10. prosinca 1881.⁵ i *Cum inter*⁶ od 14. ožujka 1883.

Imenovanje i dolazak nadbiskupa i metropolita Stadlera u Sarajevo, dovođenje isusovaca u novoosnovane odgojne zavode, pristizanje dijecezanskih svećenika i redovnika iz susjednih hrvatskih biskupija, odgoj i izrastanje domaćega biskupijskog svećenstva obogatili su i osvježili sliku i lice Katoličke Crkve u BiH, prvenstveno u Vrhbosanskoj nadbiskupiji i dijelom u Banjolučkoj biskupiji. U Hercegovini, u novoosnovanoj Mostarsko-duvanjskoj biskupiji, koja je postala samo jedna dodatna filijala Hercegovačke franjevačke kustodije i kasnije provincije, na žalost, teško su prodirali svi ovi novi crkveni i reformni impulsi i veoma sporo su postajali zajedničko dobro hercegovačkoga katolicizma.

1. Raspodjela župa u Mostarsko-duvanjskoj biskupiji u doba biskupa Buconjića, prvo sporno pitanje mjesne Crkve u Hercegovini

Dok se u Bosni nadbiskup Stadler od početka neprekidno zalagao i teško borio za pravedniju raspodjelu župa između Franjevačke provincije Bosne Srebrene, Vrhbosanske nadbiskupije i Banjolučke biskupije u doba kada je bio apostolski upravitelj, istovremeno je u Mostarsko-duvanjskoj biskupiji vladao prividan mir glede župa. Naime, u Hercegovini, u Mostarsko-duvanjskoj biskupiji, stolovao je i čvrsto upravljao, najprije kao biskup apostolski vikar, kasnije kao biskup ordinarij fra Paškal Buconjić, hercegovački franjevac.⁷ Budući da je

5 P. VRANKIĆ, *Religion und Politik*, str. 536-539; MATO DRLJO, *Obnova redovne crkvene hijerarhije u Bosni i Hercegovini i pitanje pravnog uređenja župa (1881-1883)*, *Studia Vrhbosnensia*, 12, Sarajevo, 2001., str. 103-107.

6 P. VRANKIĆ, *Religion und Politik*, str. 539-546; M. DRLJO, *Obnova redovne crkvene hijerarhije*, str. 181-188.

7 Car Franjo Josip I., na prijedlog ministra Szlávy, imenovao je 9. listopada 1881. apostolskoga vikara Buconjića prvim mostarsko-duvanjskim biskupom. Austrougarski veleposlanik pri Svetoj Stolici predstavio ga je Državnom tajniku Jacobiniju. Papa Leon XIII., po savjetu kardinala Jacobinija, prihvatio je i potvrdio ovo imenovanje u konzistoriju od 18. studenoga 1881. Usp. AAV, *Nunz. di Vienna*, sv. 595, fol. 373r; REMIGIUS RITZLER - PIRMINUS SEFRIN (ed.), *Hierachia Catholica*, VIII., Padova, 1978., str. 363; P. VRANKIĆ, *Religion und Politik*, str. 511, bilj. 2. Tvrdnja da je apostolski vikar u Hercegovini, fra Paškal Buconjić, bulom *Ex hac augusta*, prestao biti apostolski vikar i titularni biskup i dobio naslov mostarsko-duvanjskoga biskupa, jest crkveno-pravno i

potekao iz njihovih redova i bio njihov provincijal, hercegovački franjevci poštovali su ga i znali da se mogu na njega u svemu osloniti: u pastoralu, podizanju franjevačkih institucija: sjemeništa i bogoslovi-je, ali i u (ne)podjeli župa te sprječavanju podizanja dijecezanskoga svećenstva.⁸ Po želji Zemaljske vlade u Sarajevu i protiv volje doma-ćega biskupijskoga klera, umjesto dubrovačkoga biskupa, Buconjić je bio 1890. godine nametnut kao upravitelj Trebinjsko-mrkanske bi-skupije. Kao dobar redovnik i franjevac, Buconjić, bez sumnje, nije ozbiljno shvatio svoje biskupske obveze koje su proizlazile i za nje-ga iz apostolske bule *Ex hac augusta*, niti je imao osjećaj i potrebu slijediti primjer nadbiskupa Stadlera u bilo kojem obliku raspodjele župa između franjevaca i budućega biskupijskoga klera, niti je imao ozbiljnu namjeru uvoditi svjetovni kler u svoju biskupiju bez velike potrebe ili eventualnoga pritiska iz Rima. No, ovo nije bilo dovoljno hercegovačkim franjevcima. Uznemirenost koja je zahvatila bosan-ske franjevce poslije imenovanja Stadlera i najave podjele župa, brzo je prešla i na njihovu hercegovačku subraću. Naime, dekret *Cum pro-videntia* Zbora za izvanredne crkvene poslove od 10. prosinca 1881., koji je uzeo u obzir Stadlerove zamolbe Papi iz studenoga i prosinca 1881.⁹ o raspodjeli župa, može se svesti na sljedeću odluku: franjevač-

povijesno netočna. Usp. MARKO PERIĆ, "Život i rad mostarsko-duvanjskih i trebinjsko-mrkanskih biskupa u zadnjih 100 godina", u: PETAR BABIĆ - MATO ZOVKIĆ (prir.), *Katolička Crkva u Bosni Hercegovini u XIX i XX stoljeću*, *Studia Vrhbosnensia*, 1, Sarajevo, 1986., str. 278.

8 BAZILIJE S. PANDŽIĆ, *Hercegovački franjevci sedam stoljeća s narodom*, Mostar, 2011., str. 143; MARKO PERIĆ, *Hercegovačka afera*, str. 82.

9 Srž dekreta čini sljedeća odluka: "ubuduće providanje župa koje se u spome-ntoj Vrhbosanskoj nadbiskupiji isprazne - osim samo onih koje su pripoje-ne samostanima istih redovnika franjevaca - budu na slobodno raspolaga-nje dijecezanskog ordinarija koji ih stoga, pridržavajući se svih prava, može dodijeliti bilo kojem prikladnu i dostojnu svećeniku, opremljenu potrebnim svojstvima, kako pred Gospodinom prosudi da je najbolje; pod ovim ipak uvjetom da kroz godinu dana, računajući od danas, na već nepopunjene župe ili također na one koje će biti nepopunjene, a njemu su na raspolaganju, ne postavlja naslovne župnike, nego samo ekonomie ili administratore koje može slobodno pomaknuti; da se spomenuti franjevci, ako možda misle da im pripadaju neka posebna prava s obzirom na ove beneficije, mogu pozvati na Apostolsku Stolicu. O tome je isti Sveti Otac naredio da se izda ovaj dekret i da se unese u spise spomenute Svete kongregacije. Ovo vrijedi, unatoč bilo čemu protivnome...". MARKO PERIĆ, *Hercegovačka afera. Pregled događaja i važniji dokumenti*, Mostar, 2002., str. 78-79; "Upit nadbiskupa J. Stadlera na-veden u Dekretu Kongregacije za izvanredne crkvene poslove", u: ANONYMUS, *Conditio iuridica paroeciarum in Bosna a Franciscanis administratarum*. (Pro

ke župe su samo one koje su pripojene (inkorporirane) samostanima, a sve druge župe stajale su na slobodno raspolaganje biskupu, ukoliko franjevci u roku od godinu dana ne dokažu svoje pravo na njih.¹⁰

Stoga se tadanji hercegovački kustos fra Marijan Zovko (1839.-1922.), nakon što je proučio Dekret i postao svjestan njegovih eventualnih dalekosežnih posljedica i za Hercegovinu, obratio 28. prosinca 1881. generalu reda želeći saznati odnosi li se dekret *Cum providentia* i na hercegovačke župe koje su opsluživali franjevci. General reda, Bernardino da Portogruaro, koji nije još bio dobro upućen u novonastalo pravno stanje župa kako u Bosni tako i u Hercegovini, zamolio je 31. siječnja 1882. kustosa Zovku da mu pojasni koje je crkveno-pravno stanje župa u Kustodiji i imaju li hercegovački franjevci pravo patronata na njih. Kustos Zovko odgovorio je 19. veljače 1882. ustvrdivši da su franjevci osnovali župe i njima upravljali i da imaju pravo patronata na njih: Samostan Široki Brijeg na petnaest, Samostan Humac na deset i Rezidencija Mostar na dvije.¹¹ Kako je biskup Buconjić bio imenovan biskupom u Mostaru u studenom 1881., zaputio se tek sljedeće godine u Rim na poklon papi Leonu XIII. Tom prilikom posjetio je generala reda i potvrdio mu da on voli Kustodiju i da ne će dirati u župe kojima upravljaju franjevci te da će sebi zadržati samo one župe koje će on u budućnosti osnovati.¹² To pismo nije bilo dovoljno Zovkinu nasljedniku fra Luki Begiću. On je sa svojim diskretorijem, poslije nekoliko neuspješnih pokušaja, 7. svibnja 1885. napravio nacrt da sve župe na desnoj obali Neretve, koje su se nalazile u okruzima Mostar, Ljubuški i Županjac (Duvno), trebaju pripasti franjevcima, a druge izvan tih okruga da budu dodijeljene biskupu na raspolaganje za dijecezanske svećenike, pod klauzulom, ako ih bude.¹³ U slučaju ukoliko to ne bi prošlo u Rimu, ponuđene su neke još manje župe, znak dobre volje, kao što su bile: Drežnica, Šuica,

manuscripto), 1936., str. 21; ASRS, (Archivio storico di Segreteria di Stato, Sezione per i rapporti con gli stati), AE, Austria-Ungheria, a. 1881-1883, pos. 523, fasc. 240, fol. 2-9.

10 ASRS, AE, Austria-Ungheria, a. 1881-1883, pos. 523, fasc. 240, fol. 13-14.

11 *Ibidem*, fol. 16r-17v; AFP Mostar, Arhiv franjevačke kustodije u Hercegovini, 9/1882., str. 185. Usp. M. PERIĆ, *Hercegovačka afera*, str. 82.

12 Ovo je potvrdio general reda kustosu Zovki u pismu od 14. prosinca 1882. Usp. Generalni arhiv reda u Rimu, SK 298., fol. 382; B. S. PANDŽIĆ, *Hercegovački franjevci*, str. 143-144.

13 Arch. Prop, SC Bosnia, vol. 17, fol. 500; B. S. PANDŽIĆ, *Hercegovački franjevci*, str. 145.

Gabela Stara, Vinica, Tepčići, Gradac pod Grude,¹⁴ Britvica, Bijelopolje, Buna-Blagaj, Glavatičevo, Jablanica, Podprolog, Rasno i Vir.¹⁵ S ovim prijedlogom zaputili su se biskup Buconjić i kustos Begić u Rim i predali su svoju molbu Generalnoj kuriji reda. Zamjenik generala fra Andrija Lupori uputio je molbu 4. lipnja 1885. Svetom zboru za širenje vjere (Propagandi), s kojim su franjevci imali najbolje odnose. Budući da ovaj Rimski zbor u to vrijeme nije više imao jurisdikciju nad Crkvom u BiH i on je, nakon određenog proučavanja, prosljedio zamolbu u prijepisu Državnom tajništvu Svete Stolice. Da bi bolje i točnije saznao pravno stanje župa, kardinal državni tajnik, Ludovik Jacobini, obratio se 18. prosinca 1885. nunciju Vannutelliju u Beč s nalogom: On ima zatražiti od biskupa Buconjića točne nazive za franjevce predviđenih župa kao i nazive onih župa koje bi stajale na raspolaganju mjesnom ordinariju.¹⁶ Već 26. prosinca pisao je nuncij biskupu Buconjiću da mu priopći svoje mišljenje o prijedlogu kustosa Begića i da mu poimence nabroji imena obje grupe župa.¹⁷ Odgovor biskupa Buconjića od 27. siječnja 1886. bio je napisan u duhu i interesu Kustodije. U biskupiji na desnoj strani Neretve franjevci su imali i služili 26 župa, dok je biskup imao tri župe, Glavatičevo, Konjic i Šuicu. Namjeravao je ubrzo osnovati i župe u Blagaju, Potocima i u Mostaru s lijeve strane Neretve, što nije išlo tako brzo, kako je on namjeravao i obećavao. Dalje, u svome dopisu nunciju Buconjić priznaje otvoreno da ne namjerava dirati u franjevačke župe zbog pravednosti. Franjevci su te župe davno osnovali i posve zadovoljavaju svojim svećeničkim dužnostima. Župe su vrlo važne za održavanje samostana.¹⁸ U ovo doba, u siječnju 1886., svi su župnici u Mostarsko-duvanjskoj biskupiji bili franjevci. Jedini biskupijski (svjetovni) svećenik u biskupiji bio je don Klemo Sumić iz Podgore kod Makarske, svećenik Splitsko-makarske biskupije i župnik u Drežnici.¹⁹

14 Posuški Gradac!

15 AFP Mostar , sv. 1, br. 489, fol. 328-329; B. S. PANDŽIĆ, *Hercegovački franjevci*, str. 145.

16 AAV, Nunziatura di Vienna, sv. 595, fol. 389rv.

17 AAV, Nunziatura di Vienna, sv. 595, fol. 384r-385r.

18 AAV, Nunziatura di Vienna, sv. 595, fol. 386r-387v. Buconjić je osnovao istom 1891. župu u Blagaju te 1892. župu Potoci. U Mostaru, na lijevoj strani Neretve, nije ni pokušao osnovati župu. To nije dosad pokušao ni jedan od petorice njegovih nasljednika.

19 Klemo Sumić (Podgora, 1842. - Klepci, 1921.), bio je župnik u Drežnici od 1877. do 1897. i u Klepcima od 1897. do 1921. U Hercegovinu je došao iz Split-

Bilo je jasno da ovakav odgovor biskupa Buconjića nije mogao zadovoljiti nuncija Vannutellija. U odgovoru se nije mogao prepoznati duh apostolske bule *Ex hac augusta* niti duh dekreta *Cum inter*²⁰ od 14. ožujka 1883., po kojem su bile razdijeljene župe u Vrhbosni i u Banjoj Luci, glavni dokumenti i smjernice Svete Stolce u ovo doba za Katoličku Crkvu u BiH. Stoga je nuncij Vanutelli u svome odgovoru kardinalu Jacobiniju pisao 2. ožujka 1886. da dogovor između biskupa Buconjića i franjevac ne zaslužuje da bude potvrđen od Svete Stolice (*non meriti di essere dalla Santa Sede approvato*). Dalje, on izvješćuje Svetu Stolicu, jer je u Mostaru biskup Buconjić franjevac, nije čudno da podupire franjevce i da se oni ne trebaju bojati za svoju budućnost. Prema nuncijevu mišljenju nema nade, dok je Buconjić živ, da će doći do ugovora koji bi spasio dovoljno prava biskupa ordinarija i koji bi u svojoj cjelini bio pošten i pravičan, kao onaj zaključen za Bosnu 1883. godine. Stoga, nastavlja nuncij, treba Provincijalu (kustosu) odgovoriti da Sveta Stolica ne će izdavati nove dekrete jer vlada potpuni sklad između biskupa i redovnika.²¹ Rim je prihvatio ovaj savjet Bečkoga nuncija i nije uopće kasnije reagirao na pisma franjevačkih kustosa ili biskupa Buconjića. Šest godina kasnije, u lipnju 1889. javio je fra Andrija Lupori iz Generalne kurije tadanjem kustosu Šimoviću da je u očima Svete Stolice predložena podjela župa u Hercegovini od samog početka previše pristrana i napravljena u korist franjevaca (*era troppo parziale, in favore dei francescani*). Stoga, razmišljao je franjevac Lupori, jedino bi mogao Bečki nuncij svojim ugledom objasniti kako stvari stoje i potvrditi da podjela župa zaslužuje biti odobrena, inače će cijela stvar ostati

sko-makarske biskupije u doba apostolskoga vikara Kraljevića, koji je već tada ozbiljno razmišljao o uvođenju svjetovnoga klera u Hercegovračkom vikarijatu. Usp. RATKO PERIĆ, *Da im spomen očuvamo*, Mostar, 2000., str. 187-188.

20 ASS, XV, Roma, 1882., str. 559-560.

21 *Essendo Mgr. Buconjić ancor esso religioso francescano non fa meraviglia che abbia voluto favorire i suoi confratelli e volentieri prestarsi a comporre le cose in modo che questi nulla abbiano a temere per l'avvenire. Esso resterà sempre in tali disposizioni e perciò non è sperabile che durante il suo episcopato si possa divenire a un accordo che salvi abbastanza i diritti dell'Ordinario e sia nel suo insieme giusto e equo come quello concluso per la Bosnia nel 1883. AAV, Nunziatura di Vienna, sv. 595, fol. 390r-392v. Hercegovrački franjevac fra Jerko Mihaljević, čitajući u Arhivu provincije ovo pismo zamjenika generala reda piše: "Čini se da se taj prijedlog nije nekome sviđao." Usp. JERKO MIHALJEVIĆ, *Hercegovrački slučaj*, Humac, 1976., str. 36.*

godinama u zastoju.²² No, uzaludno su i kasniji hercegovački kustosi, od 1892. provincijali, pokušavali sljedećih godina izboriti priznanje dogovora s biskupom Buconjićem iz godine 1885., koji je u očima nuncija u Beču i Svete Stolice u Rimu ostajao i dalje "previše pristran i napravljen u korist franjevaca".

U očima Rima cijelo ovo stanje štetilo je ne samo ugledu hercegovačkih franjevaca nego i ugledu samoga biskupa Buconjića, do kojega mu je bilo vrlo stalo. U arhivu Biskupskog ordinarijata u Mostaru mogu se prepoznati tragovi da je biskup Buconjić 1897. podnio Svetoj Stolicu novu relaciju u kojoj je naveo sve župe u biskupiji i broj vjernika u svakoj župi. Isto tako može se utvrditi da je Buconjić ujesen 1898. bio u Rimu. Je li to bio spontani odlazak ili je bio pozvan u Rim i dobio za domaću zadaću da konačno sredi pitanje župa u Mostarsko-duvanjskoj dijecezi, možemo se ovdje ozbiljno priupitati.²³ I kod hercegovačkih franjevaca može se primijetiti veća užurbanost i spremnost na kompromisno rješenje. To je posebno očito kod provincijala Begića, jednog od sposobnijih i utjecajnijih franjevaca u Hercegovini. Godine 1898., nakon njegova drugog izbora za provincijala, nastojao je konačno postići rješenje ovoga ključnoga pitanja u Crkvi u Hercegovini. Budući da je on još kao kustos daleke 1883. potegao pitanje raspodjele župa, sada je u njegovim očima bilo "bolje bilo kakvo rješenje nego ta dugogodišnja nesigurnost".²⁴ Stoga je i on stupio u nove pregovore s biskupom Buconjićem, koji se spremao u novi posjet Rimu, ili *ad limina*, u proljeće sljedeće 1899. godine. Brzo su se dogovorili da na području Mostarsko-duvanjske biskupije franjevcima ostane 25 župa, po godini osnivanja najstarije, po broju vjernika najbrojnije i materijalno najunosnije. Biskupu bi ostalo na raspolaganje 12 župa, mlađih po godini osnivanja, s bitno manjim brojem vjernika i vrlo skromnim primanjima. Zbog navodno ravnopravna broja župa na obje strane bilo je "planirano" s vremenom osnovati još

22 *In confidenza, al Vaticano sono persuasi che la proposta della divisione, come fu formulata fin dal principio, era troppo parziale, in favore dei francescani, e se non interviene il Nunzio colla sua autorità a far conoscere come stano le cose e per attestare che la proposta divisione merita di essere approvata, la fase resterà anni ed anni arrenata.* AFP Mostar, *Acta capitulatria*, sv. 2, br. 41, str. 95; B. S. PANDŽIĆ, *Hercegovački franjevci*, str. 147-148.

23 I pismo Provincijalata hercegovačkih franjevaca od 10. siječnja 1925. spominje da se Provincija odrekla nekih župa godine 1898. Usp. M. PERIĆ, *Hercegovačka afera*, str. 85.

24 B. S. PANDŽIĆ, *Hercegovački franjevci*, str. 148.

12 župa na području Mostarsko-duvanjske biskupije koje bi isto tako stajale biskupu na raspolaganju. Kako je mostarski biskup 1890. godine bio imenovan upraviteljem Trebinjsko-mrkanske biskupije, koja je imala samo 8 župa, sada su te župe bile ugrađene u novu zamolbu i vrlo vješto prikazane, kao da će biskup po ovom dogovoru imati čak više župa nego franjevci u Hercegovini. Stoga je i definatorij Provincije zamolio 8. travnja 1899. generala reda da se zauzme za njih i udovolji njihovim željama: "Na svaki mogući način molimo Vas, prečasni oče, da svim trudom poradite da župe u priloženom primjerku, što se nas tiče, uzmognu biti na slobodno raspolaganje biskupu, a ostalih 25 neka nam se potvrde apostolskom svečanom naredbom tako da nikada ne mogu biti na slobodno raspolaganje, nego neka sigurno ostanu redovničke."²⁵ Prije polaska u Rim biskup Buconjić potpisao je zamolbu u Mostaru 9. travnja 1899. Na putu u Rim trebao ga je pratiti kustos provincije, fra Rafo Radoš, koji je još prije polaska u Rim iznenada umro. Po želji provincijala Begića provinciju je trebao zastupati u Rimu novoizabrani generalni prokurator reda. Zamolba, preporučena i od generalnoga prokuratora reda, 21. travnja 1899., bila je predana Rimskom zboru za biskupe i redovnike. Svečanom Odlukom istoga Zbora i pristankom pape Leona XIII. u audijenciji od 17. srpnja 1899. zamolba je bila odobrena.²⁶ Budući da se biskup Buconjić nije gotovo nikako brinuo za odgoj biskupijskoga svećenstva te ga stoga nije ni mogao imati u svojoj biskupiji, zatražio je u istoj zamolbi od Svete Stolice da može župe određene za svjetovno svećenstvo i dalje povjeravati i franjevcima, što mu je Sveta Stolica u istoj odluci i dopustila. Kako ni biskup Buconjić niti starješinstvo provincije nisu bili presretni ovim minimalnim ishodom pregovora i odlukom Svete Stolice, koju su sami predložili Rimskom zboru za biskupe i redovnike, biskup Buconjić je nevoljko objavio na

25 Arhiv provincije, Mostar, 8. IV. 1899., sv. 23, br. 23, fol. 13; M. PERIĆ, *Hercegovačka afera*, str. 85.

26 *Franjevački glasnik*, Mostar, 19/1899., str. 300-301; M. PERIĆ, *Hercegovačka afera*, str. 337-340; B. S. PANDŽIĆ, *Hercegovački franjevci*, str. 148. Tadanji kardinal dopročelnik (pro-prefetto) Zbora za biskupe i redovnike, Serafino Vannutelli, nekoć nuncij u Beču, koji je 1886. potvrdio Svetoj Stolici da je predložena podjela župa u Hercegovini iz godine 1885. "previše pristrana i napravljena u korist franjevaca", mogao se djelomično radovati kad je pročitao da su se biskup Buconjić i franjevačko starješinstvo u Mostaru ipak trudili i nešto naučili u proteklih četrnaest godina: po mogućnosti graditi za obje strane prihvatljivo crkveno zajedništvo, između redovničkog i biskupijskoga klera u Mostarsko-duvanjskoj biskupiji.

latinskom jeziku, u neslužbenom glasilu, u već spomenutom *Franjevačkom glasniku* iz 1899., pod naslovom: *Riešenje župskog pitanja u biskupiji mostarsko-duvanjskoj*.²⁷ Nije našao za potrebno da jednim službenim dopisom Ordinarijata obavijesti pastoralno svećenstvo obiju biskupija, ukoliko mu je bilo stalo do buduće ravnopravnosti jednoga i drugoga klera u dušobrižništvu biskupije.

Među hercegovačkim franjevcima samo su upućeniji i obrazovaniji čitali *Franjevački glasnik* i mogli saznati za ovu odluku. Da li su je prihvatili ili su čekali na prvu povoljniju priliku kad je budu mogli opozvati, ne može se sigurno utvrditi. Istovremeno malobrojni biskupijski svećenici iz obje biskupije nisu imali svoga predstavnika u biskupskom konzistoriju niti su bili pitani u doba pregovora, premda su četvorica bili aktivni u Mostarsko-duvanjskoj i devetorica u Trebinjsko-mrkanskoj biskupiji.²⁸ Kako ova Decizija Svete Stolice iz 1899. godine nije bila službeno objavljena, nije poznato jesu li malobrojni dijecezanski svećenici, kako u Mostarsko-duvanjskoj tako i u Trebinjsko-mrkanskoj biskupiji saznali za ovu podjelu. "Premda su tom odlukom Svete Stolice franjevcima povjerene 2/3 tada postojećih župa i, prema šematizmu iz te godine, otprilike 2/3 vjernika u Mostarsko-duvanjskoj biskupiji, ipak se može reći da je tada postavljen temelj budućoj ravnopravnosti jednoga i drugoga klera u dušobrižništvu" piše dobroćudni don Marko Perić.²⁹ U uvodu zamolbe, koja je voljom pape Leona XIII. postala važna Decizija Svete Stolice, jedna vrsta hercegovačkoga dekreta *Cum inter*, potvrdio je biskup Buconjić da je podjelu župa u Mostarsko-duvanjskoj biskupiji prihvatio u sljedećem duhu: "Ipak, svestrano ocjenjujući naše teške okolnosti i imajući u vidu mnogobrojnost vjernika koji se iz dana u dan obilno povećavaju, ili opadanje zvanja za redovnički stalež, i uopće za crkveni stalež, kao i sve teži odgoj mladeži za tolike dušobrižničke potrebe; isto tako, da bi se uklonilo bilo kakvo ogorčenje između klera, a pro-

27 *Franjevački glasnik*, str. 300-301; B. S. PANDŽIĆ, *Hercegovački franjevci*, str. 150. Raspoloženje starješinstva provincije i biskupa Buconjića dobro prikazuje povjesničar Pandžić. *Ibidem*.

28 Don Lazar Lazarević, dotadašnji provikar Trebinjske biskupije sa sjedištem u Stocu, bio je premješten u biskupiju u Vukodol kod Mostara 19. rujna 1899. Je li ga biskup Buconjić poslije dolaska u biskupiju izvijestio o podjeli župa nije poznato. R. PERIĆ, *Da im spomen očuvamo*, str. 179.

29 M. PERIĆ, *Hercegovačka afera*, str. 87.

micao istinski mir, ljubav i ujedinjenje sila na sveopće dobro duša, oci poglavari provincije složno su nam predložili da prihvatimo".³⁰

Međutim, iako je Decizija Svete Stolice biskupijskom svećenstvu ostala službeno nepoznata, ipak je ona izazvala neke glasine kod dobrosusjedskih franjevačkih župnika. No, kako su istovremeno kod biskupa Buconjića počele upadljivo popuštati duhovne i tjelesne snage, on se ipak predomislio i poslije devet godina konačno odlučio objaviti odluku Svete Stolice. On ju je dao pretiskati i 10. svibnja 1908. i službeno objaviti svim svećenicima obiju biskupija. Istovremeno Buconjićeve popratne riječi djeluju kao oproštaj i moralni залог budućim generacijama: "Smatrali smo zgodnim staviti pred oči svećenicima naših dijeceza, osobito mlađim, umnožene primjerke svećane Decizije s obzirom na župe koje su ustanovljene ili koje bi trebalo ustanoviti. A ova Decizija mora ostati čvrsta i stalna da bi se izbjegla bilo kakva razilaženja i promjenljivost želja."³¹ Da su njegov nasljednik fra Alojzije Mišić i franjevačko poglavarstvo poštivali ovu oproštajnu poruku biskupa Buconjića i odluku Svete Stolice od 17. srpnja 1899., Decizija je mogla postati *magna et benedicta charta Ecclesiae Catholicae in Hrecegovina*.

2. Odgoj i školovanje biskupijskih svećenika u Mostarsko-duvanjskoj biskupiji u doba biskupa Buconjića, drugo sporno pitanje mjesne Crkve u Hercegovini

U svojoj zamolbi Svetoj Stolici o podjeli župa u Mostarsko-duvanjskoj biskupiji od 9. travnja 1899. biskup Buconjić izvješćuje: "Sada, naime, imam u biskupijama samo 13 svjetovnih svećenika, od kojih 9 u trebinjskoj i 4 u mostarskoj biskupiji; tri studenta bogoslovije u sarajevskom sjemeništu; nekoliko mladića u travničkoj gimnaziji, ali mnogi odstupaju od zvanja, jer više vole živjeti u svijetu. Zbog ovih razloga veoma živo molim da Sveta Stolica prepusti u potpunu vlast biskupu da može također na župe slobodnoga raspolaganja postavljati bilo svjetovne svećenike bilo redovnike, uz prethodnu privolu poglavara, kad god bude trebalo. Naravno, na te će se župe uvijek radije postavljati vrijedni svjetovni svećenici, ako ih bude."³² U biskupskoj

30 *Franjevački glasnik*, str. 300; M. PERIĆ, *Hercegovачka afera*, str. 338.

31 Arhiv Biskupskog ordinarijata Mostar (ABOM), 118/08, 10. 5. 1908.; M. PERIĆ, *Hercegovачka afera*, str. 338; B. S. PANDŽIĆ, *Hercegovачki franjevci*, str. 150.

32 *Franjevački glasnik*, str. 300; ABOM, 118/08, 10. 5. 1908.; M. PERIĆ, *Hercegovачka afera*, str. 339.

zamolbi i prikazu broja svećenika najupadljivija je tvrdnja da mnogi mladići u travničkoj gimnaziji ili u bogosloviji u Sarajevu odstupaju od zvanja, jer više vole živjeti u svijetu. I sam pohoditelj Bastien bio je u veljači 1911. posebno šokiran (*particulièrement frappé*) malim brojem svjetovnih svećenika u Mostarsko-duvanjskoj biskupiji. No, delegat Bastien nije prihvatio kao glavni razlog Buconjićevu tvrdnju da mnogi mladići u travničkoj gimnaziji odstupaju od zvanja, jer više vole živjeti u svijetu, nego je glavnu krivnju vidio u Buconjićevim, izraženo u finom diplomatskom jeziku, premalo ostvarenim naporima za svjetovno svećenstvo.³³ U *Ex hac augusta*, papinskoj buli o uvođenju redovite hijerarhije u Crkvu u BiH te o odgoju budućega svećenstva može se pročitati: "Mi mislimo da se najviše tiče Naše službe također to da se, povećavši u Bosni i Hercegovini biskupska sjedišta, brinemo kako da u njima porastu mnogobrojni domaći svećenici koji će se odlikovati čistoćom vladanja, pobožnošću i revnošću, čestito i znanstveno izobraženi, da uzmognu s obilnim plodom obnašati sve svećeničke dužnosti i marljivo ulažu sve svoje snage za širenje vjere u svojim rodnim krajevima. Stoga smo... odlučili i odredili da se u međuvremenu, bez ikakva odlaganja, u vrhbosanskoj nadbiskupiji osnuje pokrajinsko sjemenište za klerike po kojem se može odgovoriti potrebama i one nadbiskupije i ostalih biskupija koje smo joj pripojili kao područne. Sasvim se pouzdano nadamo da će na taj način izaći što više izvrsno odgojenih evanđeoskih radnika iz svjetovnoga klera koji će vjerno i veselo obrađivati Gospodnji vinograd, povezani jednim duhom ljubavi i sloge s gojencima redovničkih disciplina kojima je potrebno iskazivati poštovanje zbog dugotrajnih napora po kojima su brižno nastojali steći zasluge za Crkvu i spas duša u onim krajevima."³⁴ Sadržaj ovoga svečanog papinskog dokumenta bio je obvezna smjernica za svakog biskupa u BiH, pa i za mostarskog, i često se ima dojam da je biskup Buconjić više ignorirao ovu papinu odluku nego što ju je poštivao. S druge strane izbor i slanje đaka ili mladića u interdijecezansko sjemenište u Travniku bio je u sebi vrlo težak i mučan proces u Mostarsko-duvanjskoj biskupiji u doba biskupovanja fra Paškala Buconjića. Jednog takvog kandidata morao bi ponajprije zapaziti i preporučiti njegov vlastiti župnik, koji je u Zapadnoj Hercegovini bio stopostotno franjevac. Župnik franje-

33 *le peu d'efforts réalisés par Mgr. Buconjić pour avoir un clergé séculier* - "malo ostvarenih napora mons. Buconjića da bi imao svjetovno svećenstvo". Usp. Završno izvješće delegata Bastiena od 25. veljače 1911., Prilog 6, fol. 93v.

34 *Ex hac augusta*, str. 109; M. PERIĆ, *Hercegovačka afera*, str. 73.

vac, ukoliko je vidio jednoga dobrog kandidata, radije ga je ili gotovo uvijek preporučivao u Franjevačku gimnaziju na Širokom Brijegu, u koju su stupali kandidati Hercegovačke kustodije, kasnije Provincije. Pisma i molbe u kojima su ravnatelji Sjemeništa u Travniku svake godine, ili kad je jedno mjesto bilo upražnjeno, slali Biskupskom ordinarijatu u Mostaru i župnicima u pojedinim župama Mostarsko-duvanjske biskupije, obično su ostajala neodgovorena. Probiti ovu začahurenost nije bilo lako. Kao ilustracija, ili *pars pro toto*, za gotovo sve godine prije i poslije Decizije iz 1899. mogu ovdje poslužiti slučaj Petra Barbarića i tri pisma Ravnateljstva sjemeništa u Travniku. Tako 6. srpnja 1889. Travnički rektor Franjo Ksaver Slavić moli Biskupski ordinarijat u Mostaru da "za iduću godinu dva mladića na novo u sjemenište upraviti blagoizvoli".³⁵ Istovremeno pater Slavić, ne računajući na neku podršku Ordinarijata i župnika, pokušava na drugi način postići svoj cilj. Zato je on razaslao i pismo katoličkim učiteljima po Bosni i Hercegovini moleći ih da mu preporuče dobre i nadarene mladiće, koji bi se željeli posvetiti svećeničkom staležu. Tako će većinu sjemenišnih kandidata za buduće svjetovne svećenike, videći njihovu sposobnost i zanimanje za duhovno zvanje, preporučiti njihovi mjesni učitelji a ne mjesni župnici franjevci. Pismo rektora Slavića stiglo je do učitelja Tomislava Vuksana u Veljacima. Znajući za želje učenika Petra Barbarića, učitelj Vuksan je kroz razgovor s roditeljima Barbarić i njihovim sinom, uspio pripremiti svu potrebnu dokumentaciju, liječničko uvjerenje i preporuku mjesnoga župnika fra Ambre Miletića, te preporučiti svoga petnaestogodišnjeg učenika Petra iz Klobuka Travničkom rektoru.³⁶ Nato je već 20. srpnja 1889. ravnatelj Slavić zamolio biskupa Buconjića da ga prihvati među svoje pitomce: "Smjerno podpisano ravnateljstvo slobodi se u privitku podastrijeti molbenicu Petra Barbarića, koja je upravo sada prispjela. Diete moli, da bude primljeno u sjemenište i čini se, da svu milost zaslužuje. Isto se ravnateljstvo usuđuje što učtivije zamoliti za naputak, kako će molitelju odgovoriti."³⁷ Na ovu učtivu i vrlo toplu molbu Travničkoga ravnatelja nisu biskup Buconjić, niti njegov tadanji generalni vikar fra Nikola Šimović smatrali uputnim odgo-

35 Ravnateljstvo sjemeništa, br. 172/89., 6. VII. 1889.; ABOM, 106/1889.; M. PERIĆ, *Hercegovačka afera*, str. 88. Odgovor nije sačuvan ili nije ga ni bilo.

36 JOSIP ANTOLOVIĆ, *Pod opancima u nebo. Petar Barbarić 1874-1897*, Zagreb, 1973., str. 69-70.

37 Ravnateljstvo sjemeništa, 182/89., 20. VII. 1889.; ABOM, 116/1889.; M. PERIĆ, *Hercegovačka afera*, str. 88.

voriti, kamoli iskazati milost jednom uzornom mladiću za primanje u sjemenište. No Travnički je rektor bio uporan i javio se ponovo 13. kolovoza i još jednom uljudno zamolio biskupa Buconjića da izrekne svoj sud *glede mladića Petra Barbarića iz Klobuka i da li je mladić dostojan buduće biskupove očinske skrbi*.³⁸ Premda u Biskupijskom arhivu u Mostaru nemamo nikakva dokumenta, ovaj put je biskup odgovorio pozitivno i primio 16. kolovoza 1889. Petra *kao gojenca za ovu biskupiju Mostarsko-Duvanjsku*.³⁹ Sjemenišno ravnateljstvo u Travniku javilo je župniku Miletiću da je Petar primljen u sjemenište, na što je župnik Miletić zahvalio i navijestio da budući sjemeništarc Petar putuje s ocem 24. kolovoza za Travnik.⁴⁰ Iz jednoga drugog izvora znamo da su otac Ante Barbarić i njegov sin Petar stigli u Travničko sjemenište oko 27. kolovoza 1889.⁴¹ Kakav je to bio neprocjenjiv dobitak za sjemenište u Travniku i za cijelu Crkvu u BiH, znamo tek danas kad iščekujemo proglašenje blaženim časnoga sluge Božjeg Petra Barbarića, koji je dva dana prije smrti (15. travnja 1897.), premda kandidat Mostarsko-duvanjske biskupije, bio primljen u Družbu Isusovu.⁴² Ovaj primjer već dovoljno rasvjetljuje duhovno i crkveno ozračje u kojem su nicala prva zvanja biskupijskih svećenika u Mostarsko-duvanjskoj biskupiji u doba biskupa Buconjića. Druge primjere nije potrebno ovdje navoditi, premda su brojni i vrlo zanimljivi.⁴³ Dobiva se opći dojam da je u Mostarsko-duvanjskoj biskupiji kao i u Hercegovačkoj kustodiji/provinciji postojalo suglasno načelo *a priori* spriječiti odgoj i rast i uzdizanje biskupijskoga klera. Zanimljiv je češće spominjani uvjet *ako ih bude!*

U ovom kontekstu treba spomenuti još jedan problem, koji je promaknuo apostolskom delegatu, piscu *Hercegovačke afere* i većini onih koji su razmišljali o ovom problemu. Malobrojni travnički sjemeništarci i sarajevski bogoslovi imali su svoje duge ljetne praznike, koje su provodili u Hercegovini kod svojih roditelja, u svojim župama i u svojim bi-

38 Ravnateljstvo sjemeništa, 204/89., 13. kolovoza 1889.; ABOM, 125/1889.; M. PERIĆ, *Hercegovačka afera*, str. 88.

39 Dopisom od 16. kolovoza 1889., br. 174., kako je objavio p. Antolović iz izvora njemu dostupnih, Ordinarijat u Mostaru potvrdio je Petrovo primanje u sjemenište. Usp. J. ANTOLOVIĆ, *Pod opancima u nebo*, str. 72.

40 J. ANTOLOVIĆ, *Pod opancima u nebo*, str. 72-73.

41 MATIJA PAŠIČEK, "Petar Barbarić, kandidat D.I", u: *Travnička spomenica*, Sarajevo, 1932., str. 296; M. PERIĆ, *Hercegovačka afera*, str. 89.

42 M. PAŠIČEK, "Petar Barbarić", str. 297.

43 Usp. M. PERIĆ, *Hercegovačka afera*, str. 89-91.

skupijama. Postavlja se pitanje je li se itko o njima brinuo u tim ljetnim mjesecima, uključujući župe, poznate svećenike, biskupa i biskupiju? Jesu li ti sjemeništarci i bogoslovi mogli dobiti ili doživjeti osjećaj kod njihova biskupa fra Paškala Buconjića, ako su se usudili da ga posjete, ili kod njihovih župnika da će sutra biti potrebni i poželjni u njihovoj biskupiji? Možemo se isto tako opravdano upitati da li se pod ovim okolnostima mogao stvoriti uopće jedan jači osjećaj pripadnosti i povezanosti s vlastitom župom, župnikom, biskupijom i biskupom, sve preduvjeti da jednog dana dječaci ili mladići pođu u sjemenište, nastave bogoslovske studije i prihvate svećeničku službu u svome narodu?!

3. Slika Crkve u Hercegovini u izvješćima pohoditelja Bastiena iz siječnja i veljače 1911.

U godini 1910., u doba saborskih izbora, došlo je do vrlo ozbiljnih političkih i vjerskih napetosti i sukobljavanja među katolicima Hrvatima u BiH predvođenih od sarajevskoga nadbiskupa Stadlera s jedne strane i bh. franjevaca s druge strane. Kako su se obje strane obratile Svetoj Stolici u Rimu i zatražile zaštitu svojih realnih i nerealnih, pravnih i političkih načela i želja, papa Pio X. odlučio se poslati Katoličkoj Crkvi u BiH pohoditelja (vizitatora) s naslovom apostolskoga delegata. Za ovu zadaću izabran je belgijski benediktinac Pierre Bastien, izvrstan poznavatelj redovničkoga crkvenog prava,⁴⁴ koji će ostati u BiH do sredine listopada 1914.⁴⁵ Stigavši u Sarajevo krajem prosinca 1910. delegat Bastien se vrlo brzo prilagodio i upoznao glavne aktere crkvene i političke stvarnosti u Vrhbosanskoj metropoliji. Već 5. siječnja 1911. piše svoje prvo izvješće u Rim i nabraja cijelu

44 Usp. P. VRANKIĆ, *Religion und Politik*, str. 501; ISTI, "Apostolski pohod (vizitacija) Katoličkoj Crkvi u Bosni i Hercegovini 1910.-1914. Prvi dio: Uzroci, početak i značenje apostolskog pohoda u svjetlu suvremenih izvora 1908.-1910", str. 197, bilj. 214.

45 Bastien je opozvan iz Sarajeva 13. listopada 1914. Opoziv je poslao preko Nuncijature u Beču novi Državni tajnik i njegov osobni prijatelj, kardinal Pietro Gasparri. Usp. AAV, SS 1914, Rubr. 247. fasc. 15, fol. 273r; P. VRANKIĆ, *Religion und Politik*, str. 736. Bastien nije bio opozvan zbog takozvane Stadlerove ili Bastienove "moralne afere" u kasnu jesen 1913., kako se djelomično pogriješno mislilo. Usp. RATKO PERIĆ, "Nadbiskup Stadler i Sveta Stolica", u: PAVO JURJIĆ (prir.), *Josip Stadler. Život i djelo*, Studia Vrhbosnensia, 11, Sarajevo, 1999., str. 109-127, ovdje 127. Povučen je zbog nastalog rata i nemogućnosti redovita komuniciranja iz Sarajeva sa Svetom Stolicom. Prilikom raspada Austro-Ugarske i stvaranja novih država u Istočnoj i Jugoistočnoj Europi poslao ga je u ljeto 1918. kardinal Gasparri kao iskusna savjetnika i promatrača Svete

problematiku, koju je u kratko vrijeme upoznao. Imao je brojne sastanke i razgovore (*plusieurs conférences*) s nadbiskupom Stadlerom, s njegovim kapitulom, s predstavnicima protivničke stranke kao i s osobama koje su bile izvan ili su se držale izvan stranačke polemike. Po uvjerenju apostolskoga delegata, međusobne borbe između dvije hrvatske (katoličke) stranke u vrijeme zadnjih izbora bile su prekoračile sve granice i na žalost nadbiskup, njegov pomoćni biskup, svećenstvo, kako svjetovno tako i redovničko, bacili su se u borbu više izvan razuma (*et malheureusement l'Archevêque et son auxiliaire Mgr. Šarić, le clergé tant séculaire que régulier se sont jeté dans la mêlée plus que de raison*). Osim političke borbe delegat Bastien bio je odmah upoznat s borbom za župe, Stadlerovim financijskim poslovanjem, o njegovim dugovima od 2-3 milijuna kruna, negativnoj ulozi *Hrvatskoga dnevnika* i o zaduženosti ovih novina.⁴⁶

Uz ovu nimalo sretnu situaciju u Vrhbosanskoj nadbiskupiji delegat je istovremeno saznao o gotovo sličnom stanju i u Mostarskoj biskupiji u kojoj je pokojni biskup Buconjić, neposredno prije svoje smrti (8. 12. 1910.), dao otuđiti znatne svote novca i biskupijske posjede. Na to je delegata upozorio mons. Hadrović, generalni vikar Vrhbosanske nadbiskupije, koji prigodom svoga boravka u Mostaru nije našao nikakav dokument kojim bi Sveta Stolica dala biskupu ovlast da sačini takav testament (oporuku).⁴⁷ Dok je delegat ovo sve pisao iz Sarajeva na putu za Rim nalazilo se izvješće duhovnog upravitelja biskupije, mons. Lazara Lazarevića, isto tako o rasprodaji dobara u Mostarsko-duvanjskoj biskupiji. Primivši ovo djelomično optužujuće izvješće iz Mostara, kardinal državni tajnik, Merry del Val,⁴⁸ naredio je delegatu Bastienu da potraži potrebne informacije o spomenutom predmetu (rasprodaji biskupijskih dobara), te da ga izvijesti i da mu pošalje svoj mudri savjet (*il savio suo parere*) kako postupati o prijedlozima "kapitularnoga vikara" Lazarevića.⁴⁹ Dva dana kasnije

Stolice u ova nova krizna područja. Njegova brojna izvješća i o ovim događajima nalaze se u fondovima Apostolskog Vatikanskog Arhiva.

46 Usp. Prilog 1, fol. 30r-33v.

47 Pitanje Buconjićeve imovine i njezine rasprodaje neposredno prije njegove smrti bilo je u ovo doba vrlo kompleksno pitanje, kojem će, nadamo se, biti posvećen jedan novi prilog u ovom časopisu.

48 Kardinal Rafael Merry del Val bio je državni tajnik pape sv. Pia X. od 12. studenoga 1903. do 20. kolovoza 1914. Usp. GIUSEPPE DE MARCHI, *Le nunziature apostoliche dal 1800 al 1956*, Studi eruditi, 13, Roma, 1957., str. 14.

49 Usp. Prilog 2, fol. 2r.

13. siječnja 1911. ovlašćuje kardinal Merry del Val delegata Bastiena da ispita ne samo javno vladanje franjevaca u dvije provincije, nego i da preispita i njihovu redovničku stegu (*condotta pubblica dei francescani, ciò che è uno dei principali scopi della missione confidatale, anche su la disciplina e regolare osservanza*).⁵⁰ Primivši ovu obavijest Bastien se odmah zaputio u Mostar u biskupsku palaču, gdje su ga dočekali "kapitularni vikari", mons. Lazar Lazarević za duhovne i fra Radoslav Glavaš za materijalne stvari. Sam naslov kapitularni vikar bilo *in spiritualibus* kao i *in materialibus*, bio je u ovom slučaju crkveno-pravno (kanonski) pogriješno upotrijebljen pojam. Kako Mostarsko-duvanjska biskupija nije imala katedrale, nije mogla imati ni kaptola. Biskupija je imala samo konzistorij. Isti je slučaj bio i s Trebinjsko-mrkanskom biskupijom. Stoga nadbiskup Stadler kao metropolita nije u ovom slučaju mogao imenovati kapitularnoga vikara jer njega bira kaptol. Stoga je Stadler mogao jedino imenovati konzistorijalnoga vikara za duhovne potrebe (*in spiritualibus*) i drugoga za materijalne potrebe (*in materialibus*), ili biskupijskog upravitelja (administratora) *in spiritualibus* i u *in materialibus*. Stadler je, najvjerojatnije, ne razmišljajući dublje o pravnom položaju Mostarsko-duvanjske i Trebinjsko-mrkanske biskupije i polazeći od opće kanonske prakse prigodom ispražnjene biskupske stolice (*sede vacante*), upotrijebio kanonski termin (*terminum canonicum*), koji ovdje crkveno-pravno stoji na neprikladnu mjestu. Stoga će Bastien titulirati ispravno mons. Lazarevića apostolskim upraviteljem Mostarsko-duvanjske i Trebinjsko-mrkanske biskupije a ne kapitularnim vikarom, kako ga je Stadler imenovao i crkveni povjesničari još uvijek pogriješno preuzimaju.

Iz Biskupske palače u Mostaru delegat Bastien javio se 19. siječnja telegrafski i zatražio od Državnoga tajništva Svete Stolice ovlast da može pri saslušanju svjedoka zatražiti njihovu prisegu na Evanđelje, u nadi da govore istinu. Ovlast mu je bila podijeljena telegrafski 20 siječnja.⁵¹ Kako je Biskupska palača bila prazna i nije bila prikladna za smještaj visokoga gosta, Bastien se preselio u obližnju franjevačku rezidenciju, gdje je zasigurno imao gostoljubiv prijem i dobar smještaj. Tu je bolje upoznao prijašnjega provincijala, talijanskog studenta i politički vrlo aktivnog hercegovačkog franjevca fra Ambru Miletića, čovjeka od povjerenja pokojnog biskupa Buconjića. Time je započela

50 Usp. Prilog 3, fol. 3r-4r.

51 AAV SS, Rubr. 247, fasc. 10, fol. 37r, No. 48416; SS Rubr. 247, fasc. 10, fol. 38r, No. 48547.

Bastienova povjerljiva razmjena mišljenja o položaju Crkve u Hercegovini, ali i u Bosni kroz dioptriju fra Ambre Miletića. Kao okružni predsjednik Hrvatske narodne zajednice fra Ambro je bio vrlo dobro upućen u detalje političkoga spora između nadbiskupa Stadlera i političkog vodstva ove hrvatske stranke te bosanskih franjevaca. Tako će Bastien kasnije doći pod jači utjecaj fra Ambre i vidjeti ga kao mogućeg i čak prikladnoga kandidata za biskupsku stolicu u Mostaru iz redova hercegovačkih franjevaca.⁵² Osim ovih crkvenih i političkih razmjena bilo je i drugih koje su iz Bosne preko fra Ambre prodirale u Hercegovinu i preko fra Franje Lulića, generalnog definitora, stizale do Rima: glasine i insinuacije koje su prvotno dolazile iz Banje Luke, Travnika, Kreševa i Podhuma i ticale su se privatnoga života nadbiskupa Stadlera. Tako je delegat Bastien bio od samoga početka informiran o ovim glasinama, a ne tek ujesen 1913. i nije ih držao vjerodostojnima.⁵³

Iz Mostara Bastien je krenuo u Stolac gdje je imao susret sa svećenicima Trebinjsko-mrkanske biskupije i mogao je opširnije razgovarati s njima. Njihova glavna želja zajedno s apostolskim upraviteljem Lazarevićem bila je suspendirati dekret Svete Stolice o sudjelovanju svećenika u upravi seljačkih zadruga i štedionica.⁵⁴ Katoličke seljačke zadruge i štedionice, model uvezen iz Italije od hercegovačkih franjevaca, bile su u sebi dobra stvar, trebale su pružiti pomoć siromašnim župljanima i seljacima pri štednji i zajmovima. No, pretvarale su župnike u supervizore u prostranim župama, što oni nisu mogli vršiti zbog nedostatka prometnih sredstava, ali i potrebna bankarskog znanja.⁵⁵ Iz Stoca, preko Ravnog i Trebinja Bastien je oputovao u Dubrovnik i posjetio biskupa Marčevića, koji je slovio kao dobar po-

52 Poblize o fra Ambri Miletiću vidi u: ROBERT JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, Mostar, 2011., str. 265-266; PETAR VRANKIĆ, "Izbori i imenovanja biskupa u Hercegovini u doba austro-ugarske vladavine (1878.-1918.) na primjeru biskupa fra Alojzija Mišića (1912.)", u: *Hercegovina*, 4, serija 3, Mostar - Zagreb, 2018., str. 267, 269, 271, 273.

53 Pitanje "moralnih afera" moglo je biti još temeljitije rasvijetljeno prije početka procesa beatifikacije. Usp. R. PERIĆ, "Nadbiskup Stadler i Sveta Stolica", str. 123-128.

54 Radilo se o dekretu *Docente Paulo Apostolo* od 18. studenoga 1910. Sveta je Stolica suspendirala dekret u hercegovačkim biskupijama dopisom od 10. veljače 1911. Usp. Prilog 5, fol. 16r-17r.

55 *Que les cures de ces diocèses me prient instamment de demander au Souverain Pontife la suspension du décret sur la participation des prêtres à l'administration des caisses rurales*. Usp. Prilog 4, fol. 40r.

znatelj crkvenih prilika u Hercegovini. Od njega je dobio dragocjene vijesti (*de précieuses informations*), koje će on proslijediti u Rim. Osim općega stanja, Bastiena je zanimalo i pitanje budućega biskupa u Mostaru. Biskup Marčević vidio je u osobi dubrovačkog franjevca i vrlo uzorna i učena redovnika fra Urbana Talijske⁵⁶ idealnu osobu za novoga mostarskog biskupa. Bastien se susreo s fra Urbanom Talijskim i odmah primijetio njegovo temeljito poznavanje Hercegovačke franjevačke provincije i franjevac uopće, kao i njegovu osobnu učestnost, mudrost i blagost. Mislio je da bi jedan takav sufragan mogao postupno imati zdrav utjecaj na nadbiskupa Stadlera (*qu'il pouvait même acquérir peu à peu une salutaire influence sur celui-ci*) i da bi on sve učinio da korača u skladu sa svojim metropolitom (*qu'il ferait son possible pour marcher d'accord avec son métropolitain*), što je bilo apsolutno nužno u datim okolnostima. U ovom trenutku, prema Bastienu, Talijski bi bio izvrstan izbor za Mostarsku biskupiju, koja nužno treba dobra novoga biskupa. Biskupija je trpjela u zadnjim godinama zbog starosti i bolesti biskupa Buconjića. Ona trpi i sada jer je Apostolski upravitelj (Lazarević) "star, malo pametan i nesposoban dugo upravljati ovom prostranom biskupijom".⁵⁷

Završavajući ovo prvo izvješće, napisano na Širokom Brijegu poslije povratka iz Dubrovnika, Bastien podupire molbe svećenika u pastvi za dodjelu povlastice da mogu podijeliti apostolski blagoslov s potpunim oprostom jednom godišnje, na svetkovinu njihova izbora, i zagovara da se ova povlastica proširi na cijelu Crkvu u BiH.⁵⁸

56 Nikola Urban Talijski (Lopud, 1859. - Dubrovnik, 1943.) bio je dubrovački franjevac, profesor teologije, dva puta provincijal matične Provincije i Provincije sv. Jeronima, dva puta pohoditelj hercegovačke franjevačke provincije i sedam puta generalni pohoditelj reda i vrhunski intelektualac i kulturni radnik. Usp. MIJO BRLEK, Talijski, Urban Nikola u: *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb, 2010., str. 530.

57 *Je donne tout ce renseignement à Votre Eminence afin que le Saint-Siège puisse faire un excellent choix pour le diocèse de Mostar, qu'a besoin le plus tôt possible d'un bon évêque, le diocèse ayant souffert durant ces dernières années par suite de la vieillesse et des infirmités de Mgr Buconjić et souffrant encore actuellement, car l'Administrateur Apostolique est vieux, peut intelligent et incapable de gouverner longtemps ce vaste diocèse.* Usp. Prilog 4, fol. 41r. Premda je Bastienov sud o mons. Lazareviću *in forma* preoštara i neuljudan, u stvarnosti (*in re*) je ispravan.

58 *Ibidem*, fol. 41r. Dopisom od 10. veljače 1911. kardinal državni tajnik Merry del Val javio je da je Sveti Otac udijelio povlasticu da se u svim župama u BiH može podijeliti Apostolski blagoslov s potpunim oprostom pod uobičajenim

U drugom, istovremeno završnom izvješću od 25. veljače 1911., poslanu iz Zavoda sv. Josipa u Sarajevu, delegat Bastien ulazi poblize u pojedinačne teme i stvarno duhovno i materijalno stanje biskupija Mostar i Trebinje te u neka sporna i bolna pitanja Katoličke Crkve u Hercegovini. Po delegatu Bastien u Mostarskoj biskupiji bilo je tada oko 100.000 katolika u 38 župa, od kojih su 33 pastorizirali franjevci i 5 biskupijski svećenici. Od 38 tadanjih župa 12 ih je bilo odstupljeno od franjevacu biskupu, što je Sveta Stolica 17. srpnja 1899. ratificirala. Tako je tada biskup imao 16 župa na raspolaganju (*liberae collationis Ordinarii*).⁵⁹ Općenito rečeno, izvješćuje delegat, svećenstvo kako redovničko tako i svjetovno dobro je i revno te ispunjava svoju pastirsku dužnost. Pastoralna služba u ovoj zemlji iznimno je teška i od župnika traži veliki samoprijegor. Župe se uglavnom prostiru do 20, 25 pa čak i 30 kilometara, sastoje se od različitih zaselaka i aglomeracije kuća raštrkanih u planinama, tako da nije neuobičajeno da se svećenik, osobito zimi, kada mora posjetiti bolesnika, ne može vratiti isti dan u svoju župnu kuću. Župna crkva obično se gradi u središtu župe kako bi se što više približila pojedinim zaseocima. Narod svojim milostinjama ili svojim radom pridonosi izgradnji i održavanju crkve.⁶⁰

O pobožnosti, vladanju, moralu i primanju sakramenata hercegovačkog puka delegat Bastien ima najbolje mišljenje: Narod u Hercegovini vrlo je kršćanski i pobožan, vjera mu je živa i goruća; osjeća se da se morao boriti da bi vjeru mogao zadržati. Ovdje se ne zna za izuzeće od mise nedjeljom i blagdanom zbog udaljenosti od župne crkve. Samo nemoćni i stari, djeca i osoblje prijeko potrebno za održavanje kuće oslobođeni su pohađanja svete mise u nedjelju i blagdan.⁶¹ I sam sam vidio, kaže Bastien, starije ljude od 70 godina kako pješače četiri sata po snijegu da bi slušali misu. Svoj hvalospjev o hercegovačkom kršćaninu i katoliku završava Bastien ovim riječima: *Mogu reći Vašoj Uzoritosti da nikada ni u jednoj zemlji koju sam do sad posjetio nisam vidio takvu pobožnost, takvu sabranost pred svetim*

uvjetima. Želji župnika da oni sami mogu izabrati dodatno još jednu svetkovinu za Apostolski blagoslov i potpuni oprost, kardinal Merry del Val preporučio je da ordinariji odrede dan na koji će vjernici posjetiti župnu crkvu i dobiti potpuni oprost. Za ovo je potrebna posebna molba mjesnih biskupa upućena osobno Svetom Ocu. Usp. Prilog 5, fol. 16r-17r.

59 U trenutku dogovorene podjele župa i Decizije Svete Stolice iz 1889. god. bilo je u Mostarskoj biskupiji 37 župa.

60 Usp. Prilog 6, fol. 92rv.

61 *Ibidem*, fol. 92v.

službama. Čovjek bi za sebe, bez imalo pretjerivanja, povjerovao da je u prvim danima Crkve. Sakramenti pokore i euharistije dobro su posjećeni, ne samo za blagdane, nego i tijekom tjedna. Moralnost ovoga naroda izvanredna je; oni su strogi u ovom pitanju: mlada djevojka, na primjer, koja bi se susrela sama s mladićem, biva obeščašćena, čak i ako nikakvo zlo nije počinjeno; s tim više razloga ako je učinjeno.⁶²

I o kršćanskom i katoličkom odgoju u Hercegovini govori delegat Bastien vrlo pohvalno, ali u isto vrijeme i kritički: Obrazovanje obitelji, prema njegovu mišljenju, još uvijek je patrijarhalno i autoritet oca ostaje do njegove smrti neosporan. Unatoč svome siromaštvu narod daje koliko može za svoju crkvu i svoga župnika. Nema dokaza u Hercegovini o odbijanju sakramenta za neplaćanje dužnih pristojbi župniku. Što se tiče vjeronauka, narod poznaje bitne istine i općenito Belarminov katekizam, koji je u uporabi u biskupiji i preveden je na hrvatski.⁶³ Bastien primjećuje nedostatak vjeronauka na terenu, i to iz dva razloga: Prvi je, da škole još nisu posvuda osnovane i da djeca nisu dužna pohađati škole. Zapravo, gotovo tri četvrtine dječaka ne ide u školu u selima i zaseocima, a što se tiče djevojčica, iznimka je ako uopće pohađaju nastavu.⁶⁴ Drugi razlog, koji je uočio Bastien, očit je i jasan prigovor župnicima: Vjeronaučni sati izvan školske nastave vrlo su rijetki po župama, čak i nedjeljom. Po selima bi trebala postojati organizacija koja bi uvodila i vršila vjerski odgoj naroda, posebno djece. Svećenik bi savršeno mogao malo kraće propovijedati i nakon mise održati, prije nego što se vjernici vrate kući, dobru i sadržajnu vjersku (katehetsku) pouku.⁶⁵

62 *Ibidem*, fol. 93r.

63 Belarmin je napisao svoj katekizam po uzoru na Lutherov katekizam. Prvi prijevod Belarminova katekizma na hrvatski jezik, pod naslovom *Nauk karstjanski kratak*, dogotovio je 1603. Aleksandar Komulović, splitski svećenik i kasnije isusovac. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=32681> (7. 6. 2023.); IVAN KARLIĆ, "Hrvati i teologija nakon Tridentskog sabora (1545-1563)", u: *Tridentska baština: katolička obnova i konfesionalizacija u hrvatskim zemljama. Zbornik radova znanstvenog simpozija*, Zagreb, 2016.; ANTUN TRSTENJAK, "Hrvatski katekizmi u razdoblju Tridentske obnove u 16. stoljeću", u: *Tridentska baština: katolička obnova*, Zagreb, 2016., str. 267-282.

64 Usp. Prilog 6, fol. 92r. Nedovoljna gradnja i podizanje škola u predjelima naseljenim katolicima bila je velika slabost i nepravda austrougarske administracije u BiH. Usp. P. VRANKIĆ, *Religion und Politik*, str. 609-632.

65 *Ibidem*, fol. 93r. U Njemačkoj, Austriji, Belgiji, Nizozemskoj i nekim drugim zemljama bilo je propisano već od sredine 19. stoljeća za djecu i mladež držati kršćanski nauk svake nedjelje popodne (*Die Christenlehre*). I ova praksa ima

Delegat Bastien preporuča još neke dodatne pastoralne mjere kako za svjetovne tako i za redovničke svećenike. Prvo bi trebalo uvesti umirovljenje za svjetovne svećenike, koje se dosad jedva prakticira; pučke misije po selima, koje bi za narod bile lakše po zimi, i tu bi franjevci mogli učiniti puno dobra; biskupski pastoralni pohodi trebaju biti redovitiji nego što su bili u prošlosti; dobar broj župa treba razdijeliti. Postojeću organizaciju, jednom riječju, treba se uskladiti sa zahtjevima vremena. Delegat Bastien je mišljenja da bi novi mostarski biskup, djelujući oprezno i polako, mogao imati za nekoliko godina uzornu biskupiju. Istovremeno on bi morao biti umjeren u iskorjenjivanju nekih zloporaba, koje vuku svoje korijene još od turske okupacije ove zemlje.⁶⁶

Koje su to zloporabe delegat ne navodi izričito, no izgleda da su više organizacijske nego moralne naravi. Tu je svakako činjenica, koja ga je posebno pogodila: nedostatak podizanja (regrutiranja) svjetovnoga svećenstva. Bastien je pokušao istražiti uzroke i oni su prema njegovu mišljenju sljedeći: mali napori biskupa Buconjića za svjetovno svećenstvo; mladići poslani u Travničko sjemenište većinom su prihvaćali slobodne karijere ili su se povukli svojim kućama; smrt je odnijela jedan broj njih zbog, za Hercegovce, preoštne travničke klime, kako mu je priznao tadanji stolački svećenik (don Marijan Vujnović!), koji se školovao u Travniku; nesigurno stanje u kojem se nalazi svjetovno svećenstvo, čija su jedina primanja bila naknada vjernika, a ona je općenito nedostatna. Stoga ti ljudi radije prigrle liberalnu karijeru ili stupe u državnu službu. To su, prema Bastienovu mišljenju, glavni uzroci nedostatka svjetovnoga klera u Mostarskoj biskupiji.⁶⁷

Bastien ukazuje i na daljnje bolne točke i potrebe u Mostarskoj biskupiji: u Mostaru ne postoji katedrala i kaptol; franjevačka crkva

svoje korijene u reformaciji. Malena Belgija, kao katolička zemlja, iz koje je poticao pater Bastien, prednjačila je u Europi u katehetskoj praksi. Koliko su bosanski i hercegovački franjevci, koji su studirali u inozemstvu, uspjeli uvesti ovu praksu u mjesnu Crkvu BiH, nije istraženo. Da li su trebinjski biskupi i njihovi provikari, zajedno s ostalim klerom, uvodili ovu praksu i u Trebinjsku biskupiju, treba još istražiti. Pisac ovih redaka pohađao je u pedesetim godinama prošlog stoljeća svake nedjelje vjeronauk prije ili poslije nedjeljne mise.

66 *L'organisation en un mot sans être mauvaise devrait être perfectionnée en égard aux exigences actuelles. Le nouvel évêque de Mostar en agissant avec prudence et lentement pourrait aviser en quelques années à avoir un diocèse modèle. Mais il devra user de modération en extirpant quelques abus, qui ont leur racine depuis l'occupation du pays par les Turcs.* Usp. Prilog 6, fol. 93r.

67 *Ibidem*, fol. 93v.

drži njihovo mjesto. No, bit će svakako potrebno da se novi mostarski biskup potruži i sagradi katedralu koja bi ujedno služila kao župna crkva za novu gradsku četvrt. Također će biti korisno podići još jednu župu na drugoj strani rijeke Neretve. Ova bi crkva mogla poslužiti kao vojna crkva, jer se velike vojarne nalaze s te strane rijeke. Možda franjevci ne će biti zadovoljni, no crkva će biti od velike koristi kad se napravi.⁶⁸

Apostolski delegat morao je upozoriti hercegovačkoga provincijala (fra Luku Begića) na manjkavosti koje su stajale pod njegovom kontrolom. Tako je Bastien primio oštre pritužbe, najvjerojatnije od roditelja, da na misi za školsku djecu već nekoliko mjeseci nije bilo propovijedi. On se nadao da će ova jednostavna i prijateljska primjedba polučiti dobar učinak kod franjevaca u Mostaru. Svoje izvješće o Mostarskoj biskupiji delegat Bastien sažima ovim riječima: *Mons. Buconjić je s malo sredstava kojima je raspolagao učinio mnogo za svoju biskupiju, ali je imao staru formaciju i nije shvaćao neke trenutne potrebe. Zadatak novoga biskupa bit će pažljivo i polagano uvoditi savršeniju organizaciju.*⁶⁹

U daljnjem dijelu svoga izvješća Bastien posvećuje pažnju prilikama u Trebinjskoj biskupiji, koje ni u kojem slučaju nisu laskave. Trebinjska biskupija, čija je uprava bila povjerena mostarskom biskupu, bila je potpuno zapuštena. Imala je 8 župa, koje treba sve podijeliti i iz njih bi se moglo napraviti 18 župa. Svećenstvo u biskupiji je posve biskupijsko (svjetovno). Nadzor, koji su trebalo obavljati biskup i njegov vikar, potpuno je zakazao.⁷⁰ Narod se pred delegatom žalio da neki svećenici nisu uzorni što se tiče morala i trezvenosti. Delegat je mogao svojim očima vidjeti jednog od tih svećenika kako je već u jedan sat popodne bio pijan i nesposoban govoriti. Prema delegatovu mišljenju ljudi pate ondje gdje ih služe takvi svećenici. S druge strane situacija za svećenstvo je tim teža što su katolici pomiješani s pravoslavcima i što ima mnogo mladih koji su se vratili iz Amerike

68 *Ibidem*, fol. 93v-94r.

69 *Ibidem*, fol. 94r.

70 Do 1890. biskupijom je upravljao dubrovački biskup Mato Vodopić. Po želji Zemaljske vlade u Sarajevu i biskupa Buconjića u Mostaru, no protiv želje mjesnoga svećenstva, koje je neprekinuto tražilo vlastitoga biskupa, Sveta je Stolica povjerila 8. srpnja 1890. upravu Trebinjske biskupije mostarskom biskupu. Usp. IVICA PULJIĆ, "Trebinjsko-mrkanska biskupija u XIX stoljeću", u: PETAR BABIĆ - MATO ZOVKIĆ (prir.), *Katolička Crkva u Bosni i Hercegovini u XIX i XX stoljeću*, str. 119.

i ne daju dobar primjer domaćim vjernicima. Bastien upozorava kardinala državnog tajnika da je hitno potrebno popraviti situaciju, osobito u pogledu nadzora nad klerom, crkvenom obnovom i držanjem vjeronauka.⁷¹ Delegat shvaća da je briga za svećenstvo u ovoj biskupiji nikakva, i ako jedan svećenik umre, ne zna se kako popuniti župu. Svećenstvo Trebinjske biskupije traži obnovu stare biskupije. Zato, na žalost, nedostaju sredstva i biskupija bi imala jedva 20.000 katolika. Pišući ovo delegat Bastien je još uvijek razmišljao kako bi našao načina da pomogne ovim jadnim katolicima (*ces pauvres catholiques*).⁷²

Bastien je bio informiran da Trebinjska biskupija posjeduje ušteđevinu od 27.000 kruna deponiranu u banci i da ima neke posjede u "dubrovačkoj biskupiji s kojom je neko vrijeme bila ujedinjena".⁷³ Ukupna vrijednost dobara, uključujući i 27.000 kruna, mogla je iznositi 65.000 do 70.000 kruna.⁷⁴ Istovremeno, prema tvrdnjama vrhbosanskoga kanonika Hadrovića, koji je to saznao od nadbiskupa Stadlera, nalazilo se u ostavštini biskupa Buconjića neposredno prije njegove smrti oko 150.000 kruna u gotovini te brojni tereni za gradnju, poljoprivrednu obradu i ispašu u sličnoj vrijednosti.⁷⁵ Pod vodstvom fra Radoslava Glavaša, koji je bio izvršitelj Buconjićeve oporuke, materijalna dobra bila su navodno prodana ili poklonjena institucijama, koje su bile u rukama hercegovačkih franjevaca i sestara trećoredica, pristiglih iz Slovenije.⁷⁶ Novi mostarski biskup Mišić, kada govori o svome pretходniku i o praznoj biskupijskoj kasi, spominje indirektno ovaj slučaj, ali ne spominje imena: "Puno se je trudio da biskupiju materialno osigura, ali pod zadnje dane života, ko i kako neznam, uništeno je."⁷⁷

U svome izvješću delegat Bastien govori i o hercegovačkim franjevcima. Oslanja se na ono što je sam mogao vidjeti ili čuti od dubrovač-

71 Usp. Prilog 6, fol. 94r.

72 *Ibidem*, fol. 94r.

73 Delegat Bastien griješi kada tvrdi da je Trebinjska biskupija bila nekoć ujedinjena s Dubrovačkom biskupijom (*le diocèse de Ragusa avec lequel il fut quelques temps unis*). Usp. Prilog 6, fol. 94r. Njom je upravljao dubrovački biskup od 1839.-1890. godine, kao što je od 1890. upravljao mostarski biskup. I. PULJIĆ, "Trebinjsko-mrkanska biskupija u XIX stoljeću", str. 75-119.

74 Usp. Prilog 6, fol. 94v.

75 AAV, SS 1914, rubr. 247, fol. 25r-26v.

76 Pitanje rasprodaje i poklanjanja imovine biskupa Buconjića bit će predmet novoga priloga u ovom časopisu.

77 ALOJZIJE MIŠIĆ, *Chronika biskupije*, I., ABOM, 1912.-1942., str. 7.

koga franjevca Talije, koji je bio dva puta pohoditelj ove provincije, i tvrdi da su općenito dobri i gorljivi (*sont en général bons et fervents*). Poglavari bdiju nad održavanjem stege i odmah suzbijaju zloporabe za koje znaju, zašto on ima više svjedočanstava. Međutim, neki su župnici, kao što je i sam mogao utvrditi, skloni piću i možda u jednoj ili drugoj franjevačkoj rezidenciji redovnici ostaju do kasno pijući, koristeći prisutnost stranaca (posjetitelja). Tek kad bude posjetio i Bosansku provinciju, završava Bastien, moći će lakše podastrijeti kardinalu državnom tajniku opća sredstva (*les moyens généraux*) za održavanje ili ponovno uspostavljanje redovničke stege među franjevcima u BiH.⁷⁸

I o političkom stanju među katolicima u Hercegovini izvješćuje Bastien sažeto, ali tu i tamo nešto opširnije. On misli da je to stanje u Hercegovini bolje nego u Bosni. Političke podjele postoje samo u gradovima Mostar, Konjic i Trebinje i to zaslugom Stadlerovih opunomoćenika (*due aux agents de Mgr. Stadler*), koji su dolazili, protivno želji mons. Buconjića, uvodili i propagirali novu hrvatsku stranku u Hercegovini (Udruga). Franjevci su ostali u prvoj stranci (Zajednica) osuđenoj u Sarajevu ali dopuštenoj u Mostaru i Banjoj Luci. Nekoliko franjevac deklarirani su neprijatelji mons. Stadlera tako da je on kao delegat morao jednog ili drugog od njih prilično oštro opomenuti zbog njihova načina izražavanja prema Nadbiskupu (*je due même faire un remarque assez sévère à l'un d'autre eux au sujet de sa façon de s'exprimer envers l'Archevêque*). S druge strane, svjetovni svećenici uglavnom podržavaju stranku mons. Stadlera, ali i oni griješe protiv milosrđa, kadšto i protiv pravde, kad govore o franjevcima (*et eux également blessent la charité et parfois la justice en parlant des Franciscaines*). Na kraju je delegat Bastien ipak optimističan i najavljuje da će se ovo stanje uskoro popraviti.⁷⁹

Nakon povratka u Sarajevo opisuje Bastien jedan primjer iz Vrhbosanske nadbiskupije, koji mu je povjerio nadbiskup Stadler, i koji je bio vrlo čest i u Hercegovini i zavrjeđuje da bude i ovdje spomenut. Naime, župna crkva u Osovi, župi Srednje Bosne, koja je pripadala Kreševskom samostanu, nekoć matičnom samostanu hercegovačkih franjevac, bila je u opasnosti da se sruši i trebala je biti hitno popravljena. Župljani, da bi pokrili troškove, odlučili su prodati dio šume, koji je župnoj crkvi poklonio jedan bogati musliman i sam

78 Usp. Prilog 6, fol. 94v-95r.

79 *Ibidem*, fol. 95rv.

napismeno potvrdio svoj poklon pred svjedocima. U međuvremenu, samostan Kreševo je sa svoje strane uknjižio ovu šumu kao svoju imovinu i nije bio voljan odreći se u korist crkve u Osovi. Delegat Bastien savjetovao je nadbiskupu Stadleru da cijelu stvar iznese pred Sveti zbor koncila, danas Sveti zbor za svećenike. No, Stadler je inzistirao da se slučaj prijavi Državnom tajništvu. Za vrsnoga crkvenog pravnika Bastiena rješenje ovoga slučaja nije bilo dvojbena. Šuma je pripadala župnoj crkvi (župi) u Osovi i nije nikako mogao razumjeti kako su je kreševski franjevci mogli prepisati u svoje vlasništvo.⁸⁰

Nakon što se pobliže raspitao Bastien je doznao da slučaj Osove nije pojedinačan i da su bosanski i hercegovački franjevci gotovo svugdje (*presque partout*) upisivali slične darove ili stečevine pojedinih župa kao svoju samostansku imovinu. Za njega je bilo važno da se ovaj slučaj razjasni kako župne crkve ne bi bile lišene i ono malo sredstava kojima su raspolagale. Kao redovnik i kanonist Bastien je tek sada razumio da su se franjevci ravnali po jednom starom načelu: *quidquid acquisit monachus acquisit monasterio*,⁸¹ načelo koje, prema Bastienovu mišljenju, u ovom slučaju nije imalo nikakvu vrijednost, dok se ne dokaže suprotno (*principe qui n'a pas en l'occurrence de valeur; car jusque preuve du contraire, ces donations sont présumées faite intuitu ecclesiae*). On tumači i pretpostavlja da je ova darovnica (donacija) u Osovi učinjena *intuitu ecclesiae*, u interesu župne crkve.⁸² Stoga je na kraju molio kardinala Merry del Vala za mišljenje treba li se i dalje zanimati o imovini župe u Osovi.⁸³ S ovim pitanjem završio je delegat Bastien svoje drugo izvješće o stanju u Katoličkoj Crkvi u Hercegovini. Iz vrhbosanske crkvene i političke scene donio je dvije pozitivne vijesti, koje se u skoroj budućnosti nisu još pokazale tako uspješne: 1. pitanje dugova nadbiskupa Stadlera regulirano dan prije s nacionalnom bankom (*l'affaire de débets de Mgr. Stadler a été réglée hier soir avec la banque nationale*), 2. Dr. Sunarić, predsjednik Narodne Zajednice, govorio u bh. saboru s izrazima poštovanja o nadbiskupu Stadleru, što je kod katolika ostavilo odličan dojam (*Le Dr. Sunarić, bien que président de la société opposée à celle du Mgr.*

80 *Ibidem*, fol. 95rv.

81 Sve što je redovnik stekao, stekao je za samostan.

82 Što se tiče ovih pravnih načela vidi pobliže: FRANZ KARL MAINONE, *Sensus Ecclesiae de iuribus et officiis clericorum intuitu bonorum ecclesiasticorum*, Stadlberger, 1789.

83 Prilog 6, fol. 95v-96r.

*Stadler, parle en termes très respectueux de l'Archevêque; ce qui fit parmi les catholiques une excellente impression).*⁸⁴

Međutim, sve ove istine i poluistine pokazuju da je i među najodgovornijim katolicima u BiH u siječnju i veljači 1911. godine bilo više "utopljenika", koji su se hvatali za male slamčice spasa! Izgleda da im se ovoga trenutka pridružio i sam delegat Bastien.

4. Delegat Bastien i političke igre oko izbora novoga biskupa u Mostaru

Ova dva prikazana izvješća trebala su potom u Rimu postati predmetom razmišljanja o potrebnim mjerama, pobudama i sankcijama, kako ostvariti i ojačati novi i uspješni početak Crkve u dvije hercegovačke biskupije poslije dugog i na kraju zamornog biskupovanja fra Paškala Buconjića. Delegat Bastien polagao je sve svoje nade i planove oko obnove hercegovačkih biskupija u izbor i buduću pastoralnu orijentaciju novoga biskupa. Tako je on u već spomenutom izvješću od 25. veljače 1911. bio mišljenja da crkvena organizacija u biskupiji Mostar, i kad ne bi bila loša, treba biti prilagođena trenutačnim zahtjevima.⁸⁵ Smrću biskupa Buconjića Crkva u Hercegovini bila je obezglavljenjena i biskupska stolica upražnjena (*seds vaccans*). Sam biskup Buconjić kao i njegov metropolit Stadler nisu se na vrijeme potrudili da u Mostaru bude imenovan koadjutor s pravom nasljedstva. Biskup Buconjić, kao i svaki drugi rezidencijalni biskup u Monarhiji, morao je biti ne samo krjepostan, nego i praktičan upravitelj. Kao praktičan duh trebao je uvidjeti potrebu koadjutora i podnijeti pravovremeno Svetoj Stolici, odnosno Caru u Beču, molbu za takvo važno imenovanje. I njegovi bliži suradnici (Glavaš, Šimović i Lazarević), bojeći se da bi mogli više izgubiti nego dobiti, prekasno su se potrudili uvjeriti biskupa Buconjića da donese tu važnu odluku. Sljedeća crkvena instancija, koja je mogla i morala nešto konkretno poduzeti, bio je svakako metropolit Stadler. Istina, on je bio prvi koji je osjetio tu potrebu i na pravom mjestu reagirao, ali na žalost i ovdje prekasno. U audijenciji kod ministra Buriána u Beču 28. siječnja 1910. predložio je sarajevskoga pomoćnog biskupa dr. Ivana Šarića kao biskupa koadjutora s pravom nasljedstva u Mostaru.⁸⁶ Treba

84 *Ibidem*, fol. 96r.

85 Usp. bilj. 61.

86 ABH Sarajevo, GFM Praäs.BH, 95/1910.; P. VRANKIĆ, *Religion und Politik*, str. 513; ISTI, "Izbori i imenovanja biskupa u Hercegovini", str. 249.

pretpostaviti da je Stadler bio dovoljno mudar i da je o ovoj hitno potrebnoj mjeri obavijestio i nuncija u Beču, što bi u tom slučaju mogao biti prvi signal za Svetu Stolicu, ukoliko je pretpostavka točna. No, po trenutačno dostupnim dokumentima, Stadler nije ništa više uspio osim što je uznemirio Zemaljsku vladu i digao na noge sve svoje protivnike. Stadler je ovo trebao predložiti dok je još imao prijatelje i saveznike u Zemaljskoj vladi i u Ministarstvu u Beču. No, tko je to mogao savjetovati tako samouvjerenom crkvenom knezu? Rim, odnosno Sveta Stolica, bio je daleko da bi mogao nešto konkretnije i ozbiljnije poduzeti, prije nego što je dobio vijesti iz crkvene pokrajine ili od dotične nuncijature. Ovo sve se događalo prije dolaska delegata Bastiena. Nijedan od dvojice, od nadbiskupa Stadlera imenovanih biskupijskih upravitelja, Lazarević za duhovne i Glavaš za materijalne stvari, nisu bili u sebi niti u očima Bastiena idealno rješenje za biskupa u Mostaru. Mons. Lazar Lazarević (1838.-1919.) bio je bez sumnje iskusan, moralno primjeren i vrlo ugledan svećenik, dugogodišnji provikar Trebinjske biskupije (1867.-1899.), biskupski savjetnik (1899.-1907.) i generalni vikar obiju hercegovačkih biskupija (1907.-1910.), no samo četiri godine mlađi od biskupa Buconjića, drugim riječima, premda još djelomično zdrav, ipak prestar za ovu službu.⁸⁷ Fra Radoslav Glavaš (1867.-1913.) jedan, bez sumnje, od najspособnijih i najaktivnijih hercegovačkih franjevac toga doba, bio je profesor teologije, veliki kulturni animator, tajnik biskupa Buconjića (1904.-1910.) i njegov posljednji generalni vikar, imenovan neposredno prije smrti. No, suživot u staroj biskupijskoj kući u Vukodolu, kasnije i u novoj rezidenciji u gradu, naporan i iscrpljujući svakodnevni rad, nezdrava ishrana kao i tadanje popratne pojave u društvu starijih osoba, naškodili su fra Radoslavljevu zdravlju i reducirali njegove fizičke snage i pospješili njegovu skorbu smrt. Dok je delegat Bastien u svome izvješću vrlo neučtivo komentirao Lazarevićeve slabosti, istovremeno je prešutio Glavaševe manjkavosti, valjda iz uviđavnosti ili zbog nedovoljna poznavanja njegova zdravstvenog stanja.

U svojim izvješćima pohoditelj Bastien ostavljao je mnoga pitanja otvorenima i nadao se da će to moći i morati riješiti novi biskup. No, kako smo gore mogli vidjeti, Bastien mnogo toga nije mogao još dobro znati niti sagledati. Kao primjer možemo navesti: Još prije smrti biskupa Buconjića i Bastienova dolaska u BiH bila je stavljena u automatski pokret crkvena i državna izborna mašinerija. Nju su mogli predvoditi mnogi važni i manje važni čimbenici i osobe,

87 R. PERIĆ, *Da im spomen očuvamo*, str. 178-181.

kao što su bili nadbiskup Stadler i Zemaljska vlada u Sarajevu, Ministarstvo financija i Nuncijatura u Beču, Državno tajništvo Svete Stolice i Austrougarsko veleposlanstvo u Rimu. Kako je pohoditelj Bastien ostao u BiH puno duže nego što je na početku bilo planirano, postupno je kotirao i on kao najupućenija osoba da pogleda i pročisti profile predloženih ili samopozvanih biskupskih kandidata za mostarskoga biskupa. Tu su kandidati iz redova hercegovačkih, bosanskih, sinjskih i dubrovačkih franjevac, vrhbosanskih kanonika i vjeroučitelja, sa svim svojim zaštitnicima, podupirateljima i navijačima. Koristili su, kao što je to često uobičajeno, sve moguće prilike da se što bolje plasiraju i dođu na listu Zemaljske vlade ili Svete Stolice kao episkopabilni za Mostar. Već je stari i oboljeli biskup Buconjić u proljeće 1910., što je posve nerazumljivo, napustio ideju da odlučnije podupre jednog od svoje hercegovačke subraće, kao što su bili fra Ambro Miletić (1857.-1923.), fra Radoslav Glavaš (1867.-1913.), obojica njegovi dugogodišnji uspješni suradnici ili čak fra Didak Buntić (1871.-1922.), sve sigurno sposobni i vrijedni redovnici i svećenici. Buconjić, vidjevši loše zdravlje tajnika Glavaša, kojeg će čak u posljednjim tjednima imenovati izvršiteljem svoga testamenta, prekasno je reagirao i tek je u lipnju 1910. stavio na svoju listu za pomoćnog biskupa u Mostaru sinjskog franjevca Franju Lulića (1864.-1929.), i dvojicu mlađih hercegovačkih franjevaca: fra Špiru Šimića (1868.-1916.) i fra Davida Nevistića (1871.-1922.), što opet nije izazvalo oduševljenje među subraćom u Provinciji niti u Zemaljskoj vladi u Sarajevu.⁸⁸ Hercegovačkim franjevcima nije pomogla ni novootkrivena samosvijest jednoga fra Didaka Buntića, koji je još u studenom 1909. pred ministrom Buriánom naglašavao "naše staro pravo, po komu svećenstvo naše biskupije ima pravo birati trojicu između sebe i predložiti ih Sv. Stolici, od kojih jednoga mora odobriti i potvrditi za biskupa".⁸⁹ Izgleda kako i fra Didak nije još mogao potpuno shvatiti tko što mora ili ne mora činiti u slučaju izbora biskupa u Hercegovini te da su Konvencija između Svete Stolice i Austrougarske kao i bula *Ex hac augusta* dokinule vremena vladavine *Ahdname* kao i vremena misijskih povlastica iz osmanskoga doba za predlaganje trojice franjevačkih kandidata.

Zemaljska vlada u Sarajevu, kojoj je bilo najvažnije spriječiti planove nadbiskupa Stadlera kao i prvoga kandidata biskupa Buconjića,

88 P. VRANKIĆ, "Izbori i imenovanja biskupa u Hercegovini", str. 258-259.

89 ANDRIJA NIKIĆ, *Fra Didak Buntić hrvatski i crkveni velikan*, Mostar, 2004., str. 144.

zamolila je još u veljači 1910. provincijala Bosne Srebrene, fra Alojzije Mišića, čovjeka od njezina dubokog povjerenja, da joj predloži ponajprije kandidate iz hercegovačke, zatim i iz bosanske provincije za pomoćnoga biskupa u Mostaru.⁹⁰ Mišić je predložio još u veljači 1910. četiri kandidata iz Hercegovine. To su bili: fra Nikola Šimović (1839.-1912.), pet godina mlađi od biskupa Buconjića, fra Dujo Ostojić (1863.-1938.), devetnaest godina mlađi od Buconjića te već spomenuti fra Špiro Šimić (1868.-1916.) i fra Pacifik Matijević (1872.-1920.).⁹¹ Malo kasnije Mišić je predložio petoricu franjevaca iz Bosne Srebrene, koje je vrlo vješto posložio kao svoje važne ali i bezizgledne kandidate: fra Anđeo Franjo Franjić, fra Daniel Ban, fra Anđeo Nikola Ćurić, fra Grgo Došen i fra Vjenceslav Miho Batinić. Sva petorica su imala neke manjkavosti u očima Zemaljske vlade i nisu bili prikladni za tu službu. Tako će ostati kao jedini kandidat provincijal Mišić, koji je karte i dalje mijesao, imena predlagao i sa Zemaljskom vladom povjerljivo surađivao.⁹² Već u lipnju 1910. dobilo je austrougarsko veleposlanstvo pri Svetoj Stolicu u Rimu nalog da pokrene pitanje biskupa koadjutora u Mostaru i da se zauzme za fra Alojzija Mišića, jedinoga kandidata vladinih krugova iz Sarajeva a time i iz Beča.⁹³

Isto tako ni Stadlerovi kandidati, pomoćni biskup Ivan Šarić, kanonik Tomo Igrc i vjeroučitelj dr. Ivan Dujmušić nisu mogli kao starčevićanci, frankovci i djelomično protufranjevački orijentirani svjetovni svećenici proći pod povećalom velikougarski orijentirane Zemaljske vlade u Sarajevu.⁹⁴

90 ABH Sarajevo, GFM Präs. BH, 95/1910; P. VRANKIĆ, "Izbori i imenovanja biskupa u Hercegovini", str. 251.

91 P. VRANKIĆ, "Izbori i imenovanja biskupa u Hercegovini", str. 253-254. Mišić će kasnije malo drugačije predstaviti hercegovačke franjevce: "Ne slažu se u kandidatima. Puno kandidata. Jedni hoće o. Glavaša Radoslava, mali broj; drugi o. Luju Bubala; misli se i na o. Leona Dr. Petrovića, na o. Luku Begića, ... jedni za o. Davida Nevistića etc. etc. Bilo ih je još. Da sam ja došao u Banjaluku, mjesto mene jedan Hercegovac u Mostar, to bi bila moja želja. A. MIŠIĆ, *Chronika biskupije*, I., Mostar, 1912.-1942., str. 2; P. VRANKIĆ, "Izbori i imenovanja biskupa u Hercegovini", str. 267-268.

92 ABH Sarajevo, GFM Praäs. BH, 95/1910; P. VRANKIĆ, *Religion und Politik*, str. 514; ISTI, "Izbori i imenovanja biskupa u Hercegovini", str. 254-256.

93 ABH Sarajevo, LR 3842/1910; ABH Sarajevo, GFM Präs. BH 1095/1910; P. VRANKIĆ, *Religion und Politik*, str. 515; ISTI, "Izbori i imenovanja biskupa u Hercegovini", str. 260-261.

94 Stadler je već 28. siječnja 1910. u audijenciji kod baruna Buriána predložio svoga pomoćnog biskupa Šarića za koadjutora s pravom nasljedstva u Mostaru.

Po privatnom svjedočenju kasnijega biskupa Mišića i dijecezansko svećenstvo Trebinjske biskupije, uznemireno zapašenošću od biskupa Buconjića, zatražilo je za svoju biskupiju vlastitoga biskupa u osobi vremenoga mons. Lazarevića i kasnije u osobi trebinjskoga župnika don Anđelka Glavinića.⁹⁵ Njima se pridružio samo "s pola srca" i nadbiskup Stadler. On je podupirao ideju trebinjskoga klera, ali je želio da za biskupa dođe njegov kanonik i generalni vikar Stjepan Hadrović. Trebinjsko svećenstvo, videći ovo Stadlerovo vjerolomstvo, prkosno je reagiralo i isključilo Hadrovića kao svoga kandidata, premda je on krstarilo po Hercegovini.⁹⁶

Sve ovo bila bi manje više formalna igra koju je pratila i usmjeravala Zemaljska vlada, imajući od početka *in pectore* (u srcu) svoga jedinoga kandidata, bosanskoga franjevca i provincijala fra Alojzija Mišića, premda je u jesen 1911. bila spremna prihvatiti, *pro forma*, imenovanje jednog od hercegovačkih franjevaca.⁹⁷ Sveta Stolica ostala je do kraja vrlo rezervirana prema Mišiću, jer je u njemu vidjela odlučnog protivnika nadbiskupu Stadleru i njegovu nasljedniku. No, pritiskom Beča ipak je morala popustiti i u veljači 1912. dati svoju suglasnost za njegovo imenovanje.⁹⁸ Nerazumljivo je zašto nitko u to doba u Rimu, Beču ili u Sarajevu nije primijetio Bastienova kandidata fra Urbana Taliju. Izgleda da je mnogima smetao dobro odgojen, intelektualno i redovnički orijentiran duh Dubrovčanina fra Urbana Talije! Možda bi i njega odbacili kao stranca pod isprikom da ne poznaje zemaljski jezik, da ne bi bio prihvaćen od puka i od redovnika,

Usp. GFM Präs BH, 95/1910.; P. VRANKIĆ, *Religion und Politik*, str. 513; ISTI, "Izbori i imenovanja biskupa u Hercegovini", str. 249. Stadlerovi kandidati 19. prosinca 1910., poslije smrti biskupa Buconjića, bili su: pomoćni biskup Ivan Šarić, kanonik Tomo Igrc i gimnazijski vjeroučitelj Ivan Dujmušić. Usp. P. VRANKIĆ, "Izbori i imenovanja biskupa u Hercegovini", str. 263. Kasnije će se pojaviti kao dodatni kandidati kanonik Stjepan Hadrovića i začasni kanonik Andrija Predmersky.

95 ABOM, *Curriculum vitae*, str. 19; P. VRANKIĆ, "Izbori i imenovanja biskupa u Hercegovini", str. 265.

96 ABOM, *Curriculum vitae*, str. 19; P. VRANKIĆ, "Izbori i imenovanja biskupa u Hercegovini", str. 265-266.

97 ABH Sarajevo, GFM Präs.BH 1468/1911.; P. VRANKIĆ, *Religion und Politik*, str. 513; ISTI, "Izbori i imenovanja biskupa u Hercegovini", str. 276.

98 ABH Sarajevo, GFM Präs.BH 189/1912.; AAV, SS 1912, rubr. 247, fasc. 3, fol. 15; P. VRANKIĆ, *Religion und Politik*, str. 519; ISTI, "Izbori i imenovanja biskupa u Hercegovini", str. 276.

kako je Zemaljska vlada u Sarajevu argumentirala protiv sinjskoga franjevca fra Franje Lulića, Buconjićeva kandidata.⁹⁹

Bastien je od siječnja 1911. na svoj način pratio cijelu dvoličnu igru Zemaljske vlada i pojedinih domaćih aktera te se držao isto tako poprilično rezervirano. Jedino je on od samoga početka upozoravao na rizike i slabosti fra Alojzija Mišića, kao mogućega biskupa u Mostaru. Po njegovu mišljenju pater Mišić bio je dobar redovnik i neosporne moralnosti, ali slab i bez energije i volio je dominirati, što je značilo da je ponekad znao skrivati svoje mišljenje kako bi izbjegao poteškoće od svojih podređenih. Štoviše, on je bio kompromitiran u žalosnoj aferi raskola Crkve u BiH. Bastien nije bio siguran bi li Mišić, postavši mostarskim biskupom, imao hrabrosti, zbog straha od svoje subraće, premda bi mogao, koračati u dogovoru s nadbiskupom Stadlerom.¹⁰⁰ Bastien se još jednom jasno izjasnio protiv jednoga drugoga kandidata, ovoga puta samopozvanoga kandidata iz hercegovačke provincije, profesora teologije na Franjevačkom učilištu u Mostaru, fra Jerke Borasa.¹⁰¹ Kao rimski student i profesor kanonskoga prava na Franjevačkoj bogosloviji u Mostaru frater Boras je djelomično poznao *iter Curiae* prilikom imenovanja biskupa te se počeo lagano preporučivati kardinalu Merry del Valu ili čak i papi kao redovnik vrlo zabrinut za dobro Crkve i pastoral hrvatskih iseljenika u Americi. Stoga se on 14. veljače (1912.) 1911.,¹⁰² možda i ne znajući da se Zemaljska vlada već čvrsto odlučila za fra Alojzija Mišića, obratio direktno preko delegata Bastiena zamolbom kardinalu Merry del Valu (*reservatum sub secreto*), da mu on, kao svome nedostojnom slugi, povjeri uzvišenu službu biskupa u Mostaru (*co-elsissimum munus mihi indigno servo Suo conferatur*).¹⁰³ Fra Jerko je ovo zamolio, ne za sebe, nego za dobro svete majke Crkve (*in bonum*

99 P. VRANKIĆ, "Izbori i imenovanja biskupa u Hercegovini", str. 259.

100 *Le P. Mišić est un bon religieux d'une moralité inattaquable, mais faible et sans énergie, se laissant facilement dominer ce qui fait que parfois il cache sa pensée afin d'éviter des difficultés de ses subordonnés. De plus il est compromis dans cette lamentable affaire de la scission ; je ne sais si devenu évêque de Mostar il aurait courage de marcher d'accord avec l'Archevêque, là où il la pourrait, et cela par crainte de ses confrères.* Usp. Prilog 1, fol. 32v.

101 Usp. R. JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, str. 69.

102 Fra Jerko Boras upisao je pogrješno godinu 1912., umjesto 1911., u svojoj zamolbi. Delegat Bastien odgovara 11. ožujka 1911. na upit kardinala Merry del Vala, što mu može reći o ovoj zamolbi.

103 AAV, SS 1914, rubr. 247, fol. 77r-78r.

sanctae matris Ecclesiae), kako u zamolbi piše.¹⁰⁴ Kardinal državni tajnik ne znajući što činiti sa zamolbom fra Jerke Borasa, pravim biserom samouvjerenosti, poslao ju je natrag delegatu Bastienu i upitao ga za njegovo mišljenje. Apostolski delegat odgovorio je učtivo i diplomatski da je pater Jerko dobar redovnik, koji je studirao na Antonianumu u Rimu, i da mu se čini da nije posve uravnotežen, inače ne bi uručio takvu zamolbu.¹⁰⁵

Nije fra Jerko Boras bio jedini hercegovački franjevac koji je sam sebe preporučio za biskupa u Mostaru. To je učinio 3. lipnja 1910., prigodom posjeta cara Franje Josipa Mostaru, tadanji provincijal fra Luka Begić u svojoj 69. godini života obraćajući se Caru vrlo patetičnom predstavkom: "Na ovoj krajnjoj točki Tvoga velikog Carstva i na najjužnijoj točki Hrvatskog kraljevstva držat će stalno stražu uz vojnika redovnik, uz carskog ratnika stajat će franjevac. Vojnik će Ti čuvati granicu, redovnik unutrašnjost."¹⁰⁶ Begićev potez iz 1910. podsjeća na hrabri potez kustosa Buconjića iz daleke 1875. godine. Dok je fra

104 Možda se može djelomično razumjeti reakcija fra Jerke. On je bio u ono doba u Provinciji i u Biskupiji jedini crkveni pravnik, iz čijih redova su normalno bili birani biskupi. Iz Provincije su predlagani brojni od njegove subrace koji nisu imali dostatno teološko i crkveno-pravno znanje. No, ni fra Jerko nije poznavao crkveno-pravne odnose u Monarhiji i carsko pravo imenovati biskupe u BiH. Drugim riječima, on nije još bio stigao proučiti Konvenciju između Svete Stolice i Austro-Ugarske te papinu bulu *Ex hac augusta*. U pozitivnom slučaju, da je poznavao međunarodno pravo, trebao se obratiti caru Franji Josipu. U BiH biskupe je imenovao car, ne kardinal državni tajnik!

105 *Questo padre è un buon religioso, che fece i suoi studi a S. Antonio, via Merulana; ma non mi sembra totalmente equilibrato, altrimenti egli non mi avrebbe presentato coltale supplica*. AAV, SS 1914, rubr. 247, fol. 106v. Osim Bastienova diplomatskog odgovora o fra Jerkinoj "neuravnoteženosti", saznajemo kod dr. Jolića puno više o ovom hercegovačkom franjevcu. Fra Jerko je bio u svoje vrijeme jedan od uglednijih franjevaca u Hercegovini i obavljao sve službe u Provinciji osim službe provincijala; kod budućega biskupa Mišića bio je tajnik i dugogodišnji konzistorijalni savjetnik. Usp. R. JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, str. 69.

106 Citirano prema njemačkom originalu: *An diesem äußersten Punkte Deines großen Kaiserreiches und dem südlichsten des kroatischen Königreiches wird neben den Soldaten der Ordensbrüder unentwegt Wache stehen, neben dem kaiserlichen Krieger der Franziskaner; der Soldat wird Dir die Grenze schützen, der Ordensbrüder auch das Innere*. Predstavka provincijala fra Luke Begića caru Franji Josipu 3. lipnja 1910. ABiH Sarajevo, GFM Präs. BH 1052/1910. Usp. P. VRANKIĆ, *Religion und Politik*, str. 514; ISTI, "Izbori i imenovanja biskupa u Hercegovini", str. 257-258.

Paškal Buconjić, zahvaljujući svome hrabrom potezu, bio carskom voljom imenovan 1880. godine apostolskim vikarom i biskupom u Hercegovini, provincijal Begić nije imao istu sreću. I u Hercegovini su se mijenjala vremena i carski apsolutizam nije bio više svemoćan kao nekoć. Iz arhivskih vrela ne može se dokučiti je li delegat Bastien znao za ovu predstavku provincijala Begića. Nije ni važno, nije polučila poželjni rezultat i bila je uručena prije njegova imenovanja i dolaska u BiH.

Istražitelj i čitatelj mogu primijetiti nastojanja triju političkih struja među hercegovačkim franjevcima. Dok se najstariji Begić samouvjerenost i dalje okreće prema Beču i stoji kao branitelj na južnoj granici Carstva i Kraljevstva, dotle je srednji Buntić na najboljem putu da se povрати pod okrilje *Ahdname* i *Osmanskog Carstva*. Treći i najmlađi Boras okreće se Rimskoj sferi i buli *Ex hac augusta*, no, on krivo procjenjuje svoju samouvjerenost kao i ulogu Svete Stolice u tadanjoj apsolutnoj Habsburškoj Monarhiji. Sva trojica imaju zajednički cilj - dobrobit hercegovačke redodržave. Istovremeno i svećenici, dume, Trebinjske biskupije okreću se prema prošlosti i traže spas u vlastitoj biskupiji ili sreću u povratku pod jurisdikciju dubrovačkih biskupa. Njihovo držanje je očit pokazatelj nezadovoljstva: dvadesetogodišnja Buconjićeva administracija Trebinjsko-mrkanske biskupije nije bila sretna i plodonosna odluka Zemaljske vlade u Sarajevu, Cara u Beču i Svete Stolice u Rimu.

Završne misli

Ova istraživanja, prikazi i ispisi iz Vatikanskih arhiva o pohodu delegata Bastiena Crkvi u Hercegovini samo su kratki isječak sa samoga početka njegova gotovo četverogodišnjeg pohoda Katoličkoj Crkvi u Bosni i Hercegovini. Bastienov pohod bio je u početku zamišljen kao kratki pohod cijeloj Crkvenoj pokrajini, u kojem je trebao ispitati stanje u duhu datih smjernica, kojih je bilo 12 i koje je dobio na početku svoje misije. Svoja saznanja, otkrića i potrebe Crkve i naroda trebao je podastrijeti Svetoj Stolicu u obliku prijedloga. Delegat je prvenstveno trebao sve poduzeti da dođe do izmirenja, pravednosti i mira u Katoličkoj Crkvi u BiH i u svim njezinim važnijim institucijama, organizacijama i grupama. Da će to biti pravi Sizifov napor shvatio je Bastien tek kad je dobio bolju i pregledniju sliku opće situacije u Crkvi, društvu i politici te osobno upoznao glavne, odgovorne i intrigantne aktere nastalog spora, nemira i podjele. Jednog od važnih i spornih aktera nije zatekao živa, biskupa Buconjića u Mostaru. Time

je za delegata Bastiena nastao dodatni prioritet: pregledati duhovno i materijalno stanje Mostarske biskupije, gdje je bilo ozbiljnih prigovora o zapuštenosti biskupije, financijskim spekulacijama i o prikriivenoj rasprodaji biskupijskih dobara te se potruditi da dođe do brzog i uspješnog izbora novoga biskupa koji će se pokazati u nastaloj kompliciranoj crkveno-političkoj situaciji kao veoma sporan i dalekoročan cilj. Time će prvotni Bastienov plan, posjetiti Crkvenu pokrajinu u 2-3 mjeseca, od Božića do Uskrsa, izmiriti zavađene aktere, napisati izvješća i predložiti Svetoj Stolici dodatne mjere i smjernice za pastoralnu, duhovnu, kulturnu i političku obnovu Crkve i njezinih struktura u BiH te se ponovo u Rimu posvetiti svojim starim obvezama, postati neostvarljiv cilj i jedna dugoročna i vrlo naporna misija.

Stoga ovaj prikaz apostolskoga pohoda Crkvi u Hercegovini, ograničen na trodnevni boravak delegata Bastiena u Hercegovini, ima sve oblike početnog, nedovršenog i djelomično površnog prikaza, ovoga puta posvećena duhovnom i pastoralnom stanju Crkve u Hercegovini u siječnju i veljači 1911. Drugi dio prikaza Bastienova pohoda Crkvi u Hercegovini bit će posvećen materijalnom (financijskom) stanju Mostarske biskupije kako ga je uspio vidjeti ili odgonetnuti delegat Bastien. Kako je Bastienov pohod Crkvi u BiH potrajao nepune četiri godine, postoji velika vjerojatnost da nas očekuju i neka druga zanimljiva izvješća iz sljedećih godina o Crkvi u Hercegovini. Bastienova izvješća pružaju zasigurno, ne samo jedan opći pogled na povijest užega dijela našega naroda i Crkve, nego nam predočuju konkretniju sliku tadanjih vodećih duhovnih pastira u Hercegovini: biskupa, hercegovačkih franjevac (fratar) i hercegovačkih biskupijskih svećenika (duma), kojima možemo svi biti veoma zahvalni, usprkos često kritičkom ili nekritičkom prikazu pohoditelja Bastiena.

Prilozi

Prilog 1.

Izvešće delegata Bastiena Kardinalu državnom tajniku Merry del Valu od 5. siječnja 1911., o prvim dojmovima o Crkvi i politici među katolicima u BiH.

Informazioni del delegato Bastien al Cardinale Segretario di Stato del 5 gennaio 1911, sulle prime impressioni sulla Chiesa e la politica dei cattolici in Bosnia-Erzegovina.

AAV, SS rubr. 247, fasc. 10, fol. 30r-33v; N°. 48391.

Eminence Illustrissime et Révérendissime,

Je ne puis tarder plus longtemps à envoyer à Votre Eminence quelques informations prises après mon arrivée à Sarajevo. J'ai eu jusqu'ici plusieurs conférences soit avec Mgr. Stadler et son conseil, soit avec les membres plus influents du parti opposé, soit également avec des personnes qui se sont tenues et se tiennent au dehors de la polémique des partis.

Je savais la situation grave ; mais je ne me doutais point que la scission fut aussi profonde non seulement dans la partie dirigeante, mais aussi dans le peuple. Celui-ci regardant le prêtre comme son chef soit religieuse soit politique et voyant l'une et l'autre association recommandée par le clergé ne sait plus à qui se tenir, et avec son âme simple croit que la religion n'est plus la même. Il faut se rendre compte qu'ici on a à faire avec des gens sincèrement catholiques du reste, qui furent plusieurs siècles sous l'influence des Orientaux. Aussi est-il nécessaire d'apporter un prompt remède afin d'éviter du plus grand mal pour la religion et les âmes. (**fol. 30v**) La polémique et la lutte des parties lors dernière élection ont dépassé toutes limites, et malheureusement l'Archevêque et son auxiliaire Mgr. Šarić, le clergé tant séculaire que régulier se sont jeté dans la mêlée plus que de raison. Les catholiques de deux partis luttent l'une contre l'autre et Mgr. Šarić dut subir dure échecs successifs avant d'obtenir au parlement. Je m'efforce d réunir des informations très précises sur le rôle de l'un et autre clergé dans la politique. Je puis cependant communiquer à Votre Eminence que les chefs de la société opposée ne veulent à au-

cun prix recevoir une direction de Mgr. Stadler, parce que, dissent-ils, étant une minorité il faut user d'une certaine tolérance vis-à-vis de deux autres confessions ; Mgr. Stadler s'est compromis et finirais par son manque de prudence à miner la situation des catholiques e à attirer la haine des Musulmans et des Serbes.

La question politique n'est pas la seule que s'agite ici et divise les catholiques : une autre question non moins importante est entrée dans la domaine public, celle des paroisses. La conviction est que cette question a une grande part dans la scission : Mgr. Stadler insiste fortement pourquoi les paroisses franciscains lui soient remises, les Franciscains au contraire appuyiez par la société opposée à celle d'Archevêque se retranchent derrière leurs droits acquis. Je me suis formé cette conviction au cours des conversations avec chefs de l'une et l'autre part et l'Archevêque m'a avoué que la chose était vraie. Un employé retraité,¹⁰⁷ ami de l'Archevêque et excellent catholique, qu'habite la Bosnie depuis 1878 m'a confirmé la justesse (**fol. 31r**) de cette impression. Plusieurs fois j'ai dû répondre que cette question des paroisses devait être laissée au jugement du Saint-Siège, dont la décision serait basée on la justice et l'équité. Mgr. Stadler n'en paraît très fort contente. J'ai prié également plusieurs de ces Messieurs de ne rien écrire ne dire afin de laisser intacte la liberté du Saint-Siège. J'espère donner prochainement à Votre Eminence des enseignements plus complets sur ce point.

Il est hors de doute, Eminence, que l'administration temporelle a été désastreuse le patrimoine ecclésiastique est obéré à une dette de 2 à 3 millions, et malheureusement même la vente de biens, en exceptant les églises, les cures et les monastères ne pourrait donner qu'une minime satisfaction aux crédateurs. Mgr. Stadler se débat au milieu de très grands embarras financiers et son crédit auprès des banques a presque tombé. En voici un fait. Ayant dans le cours de l'année dernière à payer une dette de 20.000 frs, aucune banque ne voulut lui servir de caution. Il s'adresse alors à une banque de Budapest et

107 Konstantin (Kosta) Hörmann (Bjelovar, 1850. - Beč, 1921.), stigao u BiH 1878. Bio je tajnik Zemaljske vlade, povjerenik za grad Sarajevo, vladin savjetnik, osnivač i ravnatelj Zemaljskog muzeja (1884.-1904.), pročelnik i voditelj političko-upravnog odjela Zemaljske vlade (1904.-1910.), ravnatelj Zemaljskog muzeja (1910.-1917.), veliki i priznati kulturni radnik i prosvjetitelj u BiH. Usp. Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas, II., München, 1976., str. 182; <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=26143> (18. 6. 2023.).

celui a consentit à servir de caution ériger la somme de 4.000 pour se couvrir. C'est un point sur lequel je cherche à obtenir des renseignements très exacts et, autant que possible, les preuves à l'appui. Le même employé supérieur, ami cependant de Mgr. Stadler, mi disait que cette question devait être résolue avant la mort d'Archevêque, âgée de 69 ans, afin d'éviter tant embarras à son successeur. C'est une triste connotation, car Mgr. Stadler a été l'apôtre de ce pays, où il a réalisé un grand bien, crée des œuvres nombreuses et malgré son âge conserve le zèle (**fol. 31v**) d'un jeune prêtre. Mais il s'est lancé dans des spéculations hasardeuse, et, à ce qu'il paraît, ne tient pas des livres de comptes. Ce dernier renseignement autant est à contrôler.

Une question analogue si pose actuellement pour Mostar. Il paraît que l'évêque défunt, Mgr. Buconjić, aurait avant sa mort ligné des sommes plus o moins considérables. D'après les informations données par le Vicaire Général de Sarajevo, Mgr. Hadrović, que se rendu à Mostar, aucun document existe prouvant que le Saint-Siège aurait donné à l'évêque défunt, franciscaine, la permission de faire un testament ; l'ancien Provincial de la province d'Herzégovine prétend que le Saint-Siège aurait donné cette permission de vive voix. Je me rendrais très prochainement à Mostar afin d'indaguer sur ce point, à moins que Votre Eminence n'en juge autrement.

Un autre point très grave dans la situation est celui du journal soutenu par Mgr. Stadler «Hrvatski Dnevnik: Le journal croate». Le journal s'est livré à véritables extravagances de langage, attaquant les personnes même dans la vie privée. Le chef rédacteur est le secrétaire de Mgr. Stadler, Mgr Cankar, prêtre venu de Carniole ; le 2° rédacteur est don Calliste Tadin, un franciscain expulsé de la Province de Dalmatie pour immoralité ; le 3° est un certain Boić sur le compte duquel curent informations. Mgr. Stadler n'a pas eu jusqu'ici la main heureuse dans le choix de ses rédacteurs : le deux premiers que rédigèrent cette feuille étaient deux ex-franciscaine prêtres de renommai peu recommandable, que le gouvernement expulse du pays. La (**fol. 32r**) Supérieure du Couvent ou je suis descendu, femme très prudente et parlant peu, mi disais un de dernier jour en parlent de ce journal : «Es ist ein gemeines Blatt unter jeder Kritik». Or le mot allemand *gemeines* équivaut à peu près à l'expression française *boulevardière*. Cependant ce journal coûte annuellement 30-40.000 frcs à l'Archevêque e le compromet ainsi que son chapitre. J'ai divers articles sous la main et j'en enverrai la traduction à Votre Eminence, afin qu'elle puisse en juger par elle-même le style. Le chef de la partie

adverse, et surtout le Dr. Mandić, que lui intente plusieurs process, demandent pour obtenir la paix en la disparation du journal ou la Défense formelle d'attaquer de cette façon les personnes et leur vie ; en peu discuter la politique d'un adversaire, dissent-ils, mai que l'on fasse avec courtoisie. Cette une grave question sur laquelle je ne puis prononcer maintenant.

D'autre part le journal de l'autre association catholique a publié dans le cours de l'année dernière des articles très peu catholique et orthodoxes. Je vais tacher de les avoir afin de les insérer au dossier. Depuis la lettre di Sa Sainteté interdisant toute polémique, je n'ai pas la preuve que ce dernier journal ait manqué à ce devoir, du moins en ce que concerne les points en litige ; tandis que le journal de Mgr. Stadler indirectement ou même directement a écrit des articles violents contre le Dr. Mandić, une de personnalités de l'autre parti. Le Dr. Mandić est venu se plaindre amèrement à moi, il se dit prêt à ne donner suite à ses plaints devant les tribunes, si les rédacteurs du journal lui donnent publiquement satisfaction. Si je fais la remarque aux rédacteurs du journal de Mgr. Stadler que pareil procédé ne peut (**fol. 32v**) se concilier avec les ordres du Souverain Pontife, je m'attends à cette réponse : «Ce n'est pas de la polémique, nous attaquons seulement le Dr. Mandić». Or avec ce système on aigrit les chefs de l'autre parti et la paix devient impossible. Mgr. Stadler est trop faible et n'ose pas imposer sa volonté avec rédacteurs. Mgr. Šarić a dû m'assurer lui-même que on n'aurait pas dû publier certains articles.

Votre Eminence m'a demandé de prendre des renseignements sur le provincial de Bosnie, le P. Alois Mišić, proposé pour le siège de Mostar. Les personnes mieux informées, même Mgr. Stadler, donnent l'appréciation suivante : le P. Mišić est un bon religieux d'une moralité inattaquable, mais faible et sans énergie, se laissant facilement dominer, ce qui fait que parfois il cache sa pensée afin d'éviter des difficultés de ses subordonnés. De plus il est compromis dans cette lamentable affaire de la scission ; je ne sais si devenu évêque de Mostar il aurait courage de marcher d'accord avec l'Archevêque, là où il la pourrait, et cela par crainte de ses confrères.

Mgr. Stadler voudrait voir son auxiliaire, Mgr. Šarić, sur le siège de Mostar et je sais qu'il a fait des démarches dans ce sens auprès de gouvernement. Mgr. Šarić est un prélat pieux, zélé et instruit ; malheureusement il est compromis dans la lutte électoral, et je craindrais que la lutte violent ne soit transportée à Mostar. Mgr. Stadler a proposé deux autres candidats : Mgr. Dujmušić e le chanoine André Predmersky. Si

Votre Eminence le désire, je lui ferai prévenir dans le prochain courrier sur ces deux (**fol. 33r**) prêtres. Quant à la rivalité qui existerait entre les deux provinces de Bosnie et d'Herzégovine, il y a du vrai ; un fait semble le prouver : Il ya actuellement chez l'Archevêque un Franciscain d'Herzégovine venu à Sarajevo pour quêter, il ne pas descendu chez ses confrères de Bosnie. Je m'informerai encore exactement sur ce point et en écrirai à Votre Eminence afin qu'Elle puisse juger si la candidature de P. Lulić, dont Votre Eminence m'avait parlé, serait possible. Je crois que, vu les circonstances, serait utile d'avoir à Mostar un évêque qui n'eût pas été compromis dans les luttes de parti, qui put soutenir l'Archevêque et le retenir au besoin.

Je ne sais, Eminence, comme je dois comporter vis-à-vis couvents Franciscains. Mgr. Stadler replaint du manque d'esprit religieuse et de discipline. Mes instructions ne m'indiquant aucune ligne de conduite à suivre à ce sujet, je ne voudrais empiéter sur les droits de Rome Général, je puis prendre des informations afin que le Saint-Siège connaisse la vraie situation des deux provinces franciscaines de Bosnie et d'Herzégovine.

Il en est de même de mes relations avec le membre de gouvernement. De différentes côtes on m'a demandé si j'avais fait au moins au délégué civil, Baron Benko. Je ne sais si la chose venait au lui ou si ces personnes avaient parlé en leur propre nom. Je désirerais connaître le sentiment de Votre Eminence, afin ne le gouvernement militaire, ne le délégué civil ne puisse se plaindre.

(**fol. 33v**) J'espère, Eminence, pouvoir Vous envoyer régulièrement des informations maintenant que la situation dessine peu à peu et devient plus claire pour moi.

Je baise respectueusement la Saint Pourpre et en présentent mes très humbles hommages je signe de Votre Eminence le très humble et dévoué serviteur.

Dom Pierre Bastien, O.S.B.

St. Josephsinstitut, 5. janvier 1911.

Prilog 2.

Pismo Kardinala državnog tajnika Merry del Vala delegatu Bastienu od 11. siječnja 1911. o pristiglom izvješću Kapitularnog vikara Lazarevića.

Lettera del Cardinale Merry del Val al delegato apostolico Bastien dell' 11 gennaio 1911 sulla pervenuta lettera del Vicario Capitolare Lazarević.

AAA, Nunz. Vienna, vol. 775 A, fasc.1. fol.2r. N° 48.317.

Rev.mo Signore,

È pervenuta alla Santa Sede una domanda del Vicario Capitolare di Mostar relativa all'impiego dei beni lasciati dal defunto vescovo.

Prima di prendere qualsiasi determinazione in proposito, stimo opportuno trasmettere, qui unita, a V. P. Rma, copia della domanda suddetta, interessandola a prendere, col dovuto riserbo, adeguate informazioni al riguardo e a riferirmene, facendomi altresì conoscere il savio suo parere sulle proposte del menzionato Vicario Capitolare. Profitto intanto dell'occasione per confermarmi con sensi di profonda stima

R. Card. Merry del Val

Rev.mo P. Pietro Bastien O.S.B. Sarajevo.

Prilog 3.

Pismo Kardinala državnog tajnik Svete Stolice kojim 13. siječnja 1911. ovlašćuje delegata Bastiena da može, osim prikupljanja saznanja kako o javnom vladanju i životu bosansko-hercegovačkih franjevac, što je i jedan od glavnih razloga njegove misije, isto tako istraživati o redovničkoj stezi, razmještaju i boravku po župama i samostanima.

Lettera del Cardinale Segretario di Stato al delegato Bastien con la quale lo autorizza a indagare sulla disciplina e regolare osservanza come pure sulla distribuzione e permanenza dei francescani nei conventi e nelle parrocchie.

AAV, Arch. Nunz. Vienna vol. 775 A, fasc.1. fol.3r-4r. No. 48.391.

Segretaria di Stato di Sua Santità No. 48.391., Dal Vaticano 13. Gennaio 1911.

P. Pietro Bastien O.S.B.

St. Josefsinstitut Sarajevo, Bosnia (con inserto)

Rev.mo Padre,

Mi è regolarmente pervenuto il rapporto inviatomi dalla P.V. in data del 15 (5!) corr. mese.

La ringrazio delle ampie informazioni trasmesse sia a riguardo delle diverse questioni, che dividono in due partiti cotesto clero e popolo, che a riguardo dei candidati alla vacante Sede di Mostar, ed attendo tutte quelle altre notizie, che alla P.V. riuscirà di procurarsi.

Interessando alla S. Sede, come Ella ha ben rilevato, conoscere esattamente la (**fol. 3v**) condizione vera delle due provincie francescane della Bosnia- Erzegovina, la P.V. potrà assumere, con la nota sua prudenza, informazioni, oltreché su la condotta pubblica dei francescani, ciò che è uno dei principali scopi della missione confidatale, anche su la disciplina e regolare osservanza e su la distribuzione e permanenza dei religiosi medesimi nei conventi e nelle parrocchie. Credo utile a tale scopo trasmetterle, qui allegato, uno stato personale dei francescani delle due provincie inviatomi da Mons. Stadler, che Ella mi restituirà a suo tempo. (**fol. 4r**) Delle relazioni da intrattenere con coteste Autorità civili lascio il giudizio alla prudenza di V.P.: in massima Ella potrà scambiare coi membri del Governo locale quelle

visite che stimerà necessarie ed utili, ed anche soltanto convenienti.
Con consensi di sincera stima passo a raffermarmi V.P. Reverendissima
R. Cardinale Merry del Val
Allegato lettera di Mons. Stadler del 19 novembre 1910 con elenco dei
R.P. Francescani nella Bosnia ed Erzegovina

Prilog 4.

Delegat Bastien izvješćuje Kardinala državnog tajnika 30. siječnja 1911. o prvim zapažanjima i daje prve prijedloge za obnovu biskupija Mostar i Trebinje.

Delegato Bastien manda al Cardinale Segretario di Stato il 30 gennaio 1911 le prime osservazioni e le proposte per il rinnovamento delle diocesi di Mostar e Trebinje.

AAV, SS rubr. 247, fasc. 10, fol. 40r-41v ; N°. 48952.

Eminence Illustrissime et Révérendissime,

Je prie humblement Votre Eminence de m'excuser si je n'ai pas envoyé de nouveau rapports. Le temps m'ai fait absolument défaut par suite de la visite entreprise depuis quinze jours des diocèses de Mostar et de Trebinje. Les moyens de communication sont difficiles, l'Herzégovine n'ayant qu'une seule ligne de chemin de fer ; d'où la nécessité de voyager en voiture et savent à cheval, surtout dans la montagne. Je pense rentrer à Sarajevo vers le 6 ou le 7 février et m'y reposer une semaine, avant de commencer la visite de la Bosnie, que me demandera environ trois semaines. Je profiterai de ce repos pour rédiger différents rapports que je volais envoyer à Votre Eminence.

Une affaire assez grave m'oblige d'écrire aujourd'hui à Votre Eminence. L'Administrateur Apostolique des diocèses de Mostar et de Trebinje ainsi que les curés de ces diocèses me prient instamment de demander au Souverain Pontife la suspension du décret sur la participation des prêtres à l'administration des caisses rurales.

(fol. 40v) La situation de ce pays est à tout fait spéciale, ainsi que j'ai pu m'en rendre compte. A part le curé, personne ne peut dans

les villages prendre la direction de ces caisses rurales, les paysans ne sachant ni lire ni écrire ; de plus ces ont une confiance illimitée dans leur curé. Il leur est impossible de se rendre à la ville pour faire les emportes qui leur sont nécessaires, les villages étant disséminés dans la montagne et distants les uns des autres au minimum de 20 au 25 Kilomètres. Si le curé ne prend la direction de ces caisses rurales celle-ci devront fatalement cesser et le paysan, qui ne paie que 6 1/2% d'intérêt sera livré à nouveau aux mains de usuriers qui exigent 30, 40 et même 50%. Je me suis exactement informé de la manière dont ces caisses rurales sont administrées et s'il y a danger pour le curé d'en assumer la responsabilité. Ces caisses sont sous le contrôle immédiat de gouvernement, qui envoie presque chaque mois un inspecteur vérifier les comptes et les livres d'administration. Cette circonstance atténue beaucoup la responsabilité du curé, si elle ne la fait disparaître presque entièrement.

Aussi, Eminence, je me permets de soumettre au jugement de Sa Sainteté la proposition suivante: celle de suspendre l'effet du décret jusqu'au moment où le nouvel évêque de Mostar et de Trebinje aura pu par lui-même juger la situation et prendre les mesures nécessaires ou utiles relatives à la participation des curés à l'administration de ces caisses rurales. Si Sa Sainteté veut accorder cette faveur aux curés de ces deux diocèses, je prierais humblement Votre Eminence de me faire part de la décision du Souverain Pontife afin de pouvoir la communiquer à l'Administrateur Apostolique.

(fol. 41r) Me trouvant la semaine dernière à Trebinje, je me suis permis de me rendre à Ragusa, distante d'une heure de chemin de fer, afin de m'entretenir avec Mgr. Marcellić (*Marcelić!*), évêque de Ragusa, qui est parfaitement au courant de la situation de la Bosnie et de l'Herzégovine. J'ai pu recevoir de ce Prélat de précieuses informations, que je communiquerai ponctuellement à Votre Eminence.

Mgr. Marcellić m'a instamment recommandé comme candidat à l'évêché de Mostar le R.P. Talja (*Talija!*),¹⁰⁸ gardien du couvent des Franciscains de Ragusa, dont on avait ici parlé. Je me suis longuement entretenu avec ce religieux, qui fut deux fois le visiteur de la province de l'Herzégovine et j'ai pu me persuader que ce choix serait peut-être meilleur que celui de R.P. Lulić. Voici les renseignements que je puis en conscience donner à Votre Eminence: le R.P. Talja est un religieux instruit, intelligent, d'une doctrine absolument sûre et ennemie des

108 Urban Talija (1859.-1943.), dubrovački franjevac.

idées modernes, énergique tout en étant pondéré et connaît parfaitement la situation d'l'Herzégovine. Les idées sur la congrua et les paroisses sont très justes et son jugement avec point a d'autant plus de poids que jamais il n'a voulu accepter de paroisses pour sa province, tandis que les Franciscains de la province de R.P. Lulić ont des paroisses et ont eu des difficultés avec leurs évêques. Le P. Talja veillerait à ce que la discipline régnât dans le couvent franciscains ; il n'est pas opposé à Mgr. Stadler et je crois qu'il pouvait même acquérir peu à peu une salutaire influence sur celui-ci ; en tous cas je suis persuadé qu'il ferait son possible pour marcher d'accord avec son métropolitain, chose absolument nécessaire dans les circonstances actuelles. (fol. 41v) Le R. P. Talja est âgé d'environ 50 ans et serait bien accueilli en Herzégovine. Je donne tous ces renseignements à Votre Eminence afin que le Saint Siege puisse faire un excellent choix pour le diocèse de Mostar, qu'a besoin le plut tôt possible d'un bon évêque, le diocèse ayant souffert durant ces dernières années par suite de la vieillesse et des infirmités de Mgr Buconjić et souffrant encore actuellement, car l'Administrateur Apostolique est vieux, peut intelligent et incapable de gouverner longtemps ce vaste diocèse.

Je me permets également, Eminence, de demander une faveur à Sa Sainteté: les curés me prient partout où je me trouve de vouloir donner la bénédiction apostolique à leurs fideles, qui viennent, quelques soi le temps, de 25-à 30 Kilom, pour entendre la Sainte Messe et recevoir les Sacrements, même durant la semaine, ils voudraient aussi que Sa Sainteté leur accordât la faveur de pouvoir donner à une Solennité de leur choix la bénédiction apostolique avec indulgence plénière, J'ose, Eminence, solliciter cette double faveur pour toute la Bosnie e l'Herzégovine.

Je joins à cette lettre un Mémoire envoyé par une personne, à qui j'avais cependant déclaré catégoriquement ne vouloir pas m'immiscer dans cette affaire. Quant me fait supposer que le Mémoire vient du consul de Monténégro à Rome, personne à moi absolument inconnue. Mais je crois bon d'en informer Votre Eminence.

Votre Eminence peut toujours m'envoyer les lettres à Sarajevo, St. Josephsinstitut.

Je baise respectueusement la Saint Pourpre et suis de Votre Eminence le très humble et dévoué serviteur

Don Pierre Bastien, O.S.B.

Širokibrijeg le 30 janvier 1910 (1911 sic!).

Prilog 5.

Kardinal državni tajnik zahvaljuje 10. veljače 1911. delegatu Bastienu za pristigle vijesti od 30. siječnja 1911.

Il cardinale segretario di stato ringrazia il delegato Bastien il 10 febbraio 1911. per le notizie del 30 gennaio 1911.

AAV, Arh. Nunz. Vienna vol. 775 A, fasc.1. fol.16r-17r. No. 48.952;

Rev.mo P. Dom Pietro Bastien O.S.B, St. Josefsinstitut Sarajevo

Rev.mo Padre,

Ho ricevuto il rapporto della P.V. Rev.ma del 30 gennaio p.p. Nel ringraziarla delle notizie che mi fornisce a riguardo della provvista della vacante Sede di Mostar, ho il piacere di comunicarle che il S. Padre, attese le circostanze speciali da Lei esposte, le quali rendono per momento oltremodo difficile l'esenzione- nella detta diocesi di Mostar ed in quella di Trebinje - del *Decreto "Docente Paulo Apostolo" del 18 nov. 1910* su la partecipazione del clero all'amministrazione delle casse rurali, si è benignamente degnato (**fol. 16v**) di sospendere l'applicazione per le diocesi medesime giusta la domanda di V.P.

Sua Santità ha pure accolto l'altra domanda della P.V. di potere cioè impartire la Benedizione Apostolica in tutte le chiese della Bosnia-Erzegovina, una sola volta però in ciascuna di esse, con la facoltà ai fedeli di guadagnare l'Indulgenza Plenaria se confessati e comunicati, pregheranno qualche tempo secondo le intenzioni della stessa Santità Sua. Tale indulgenza sarà pure applicabile alle anime sante del Purgatorio.

Quanto poi alla richiesta di cotesti parroci di poter anch'essi impartire la Benedizione (**fol.17r**) Apostolica in una solennità di loro scelta, invece di tale facoltà, estimerei più opportuno di supplicare il S. Padre di voler accordare ai fedeli, che in un giorno, da determinarsi dai Rev. mi Ordinari, visiteranno la loro Chiesa parrocchiale di poter guadagnare l'Indulgenza Plenaria.

Prima peraltro di umiliare al S. Padre tale supplica, desidererei d'averne il parere di V. P. in proposito.

Intanto con sensi di ben sincera stima profitto dell'incontro per raffermarmi di V.P. Rev.ma

Aff. imo nel Signore R. Card. Merry del Val

Prilog 6.

Završno izvješće delegata Bastiena Kardinalu državnom tajniku od 25. veljače 1911. o stanju biskupija Mostar-Duvno i Trebinje-Mrkanj kao i neke najnovije vijesti iz Vrhbosanske nadbiskupije.

L'esposizione conclusiva del delegato Bastien sullo stato delle diocesi MostarDuvno e Trebinje-Marcana con alcune notizie più recenti sui sviluppi nell'Arcidiocesi di Vrhbosna.

AAV SS 1914, Rubr. 247, fasc. 10.fol. 92r- 96v ; N°. 49763.

(**fol. 92r**) Eminence Illustrissime et Révérendissime,

J'ai l'honneur de transmettre à Votre Eminence le rapport promis sur la situation des diocèses Mostar et Trebinje.

Le diocèse Mostar compte environ 100.000 catholiques, 38 paroisses, dont 33 sont administrées par les Franciscaines et 5 par le clergé séculier. Douze de ces paroisses furent données à l'évêque de Mostar par les Franciscaines, ce que le Saint-Siège a ratifié le 17 juillet 1899, en sorte qu'aujourd'hui les paroisses *liberae colationis Ordinarii* sont au nombre 16.

En général le clergé soit régulier soit séculier est bon et zélé et remplit son devoir de pasteur. Le ministère pastoral est dans ce pays excessivement difficile et demande de la part des cures une grande abnégation. Les paroisses ont en général une étendue de 20, 25 et même 30 Kilomètres, elles sont formées des différents hameaux et agglomérations de (**fol.92v**) maisons disséminées dans la montagne, en sorte qu'il n'est pas rare que curé, en hiver surtout, quand il doit administrer un malade, ne puisse revenir le même jour à la cure. L'église paroissiale est ordinairement bâtie au centre de façon à la rapprocher le plus possible des différents hameaux. Le peuple intervient par ces aumônes ou son travail à la construction de l'église et à son entretien.

Le peuple d'Herzégovine est très chrétien et pieux, sa foi est vive et ardente ; on sent qu'il a dû lutter pour la conserver. Ici on ne connaît pas l'exemption de la messe le dimanche et jours de fête pour cause de la distance ou de l'éloignement de l'église paroissiale, seuls les vieillards impotents, les enfants et les personnes absolument indispensables pour garder la maison sont exemptés ou dispensés. J'ai pu voir moi-même des vieillards de plus de 70 ans faire quatre heures de

marche à travers la neige pour entendre la messe. Je puis dire à Votre Eminence, que jamais dans aucun pays visité pour moi jusqu'ici je n'ai vu une telle piété, un tel recueillement devant les saints offices. On se serait cru sans aucune exagération aux premiers temps de l'Eglise. Les Sacrements de Pénitence et d'Eucharistie son bien fréquentés non seulement aux jours de fête, mais même pendent la Semaine. La moralité de ce peuple est extraordinaire ; on est sévère on ce point: une jeune fille par exemple que serait rencontrée seule avec un jeune homme est déshonorée, même si aucun mal vi a été commis ; à plus forte raison s'il ya eu faite. L'éducation) de la (fol. 93r) famille est encore patriarcale et l'autorité du père jusqu'à sa mort est incontestée. Malgré sa pauvreté le peuple donne ce qu'il peut pour son église et son pasteur. Je n'ai pu avoir aucune preuve en Herzégovine de refus de Sacrement pour non-paiement des rétributions dues a curé. En fait d'instruction religieuse, le peuple connaît les vérités essentielles et en général le catéchisme en usage dans le diocèse, celui de Bellarmin-traduit en croate. Cependant je dois dire que cette instruction religieuse est dans les champagnes défectueuse, et cela tient à deux causes. La première est que partout les écoles n'ont pas encore été instituées et que les enfants ne sont pas obligés de les fréquenter. De fait près de trois quarte des garçons ne vont pas à l'école à champagne, et quand aussi filles, c'est une exception qu'elles fréquentent les classes. La seconde cause est que les leçons de catéchisme en dehors des classes sont très rares, même le dimanche à la paroisse. Il y aurait ici une organisation à introduire dans les champagnes, celle de l'introduction religieuse au peuple et surtout aux enfants. Le curé pouvait parfaitement prêcher un peu moins-longtemps et faire après la messe un bon et substantiel catéchisme, avant que les fideles s'en retournent chez eux.

Ce ne serait pas seule réforme à introduire : il y aurait encore pour le clergé séculier, les retraiter, qui ne se font guère, les missions dans les villages et ici les Franciscaines pourraient opérer un grand bien, ces missions étant plus facile pour le peuple en hiver ; les visites pastorales (fol. 93v) devraient être plus régulière qu'elles ne le furent par le passé ; un bon nombre de paroisse devraient être divisées. L'organisation en un mot sans être mauvaise devrai être perfectionnée en égard aux exigence actuelles. Le nouvel évêque de Mostar en agissant avec prudence et lentement pourrait aviser en quelques année à avoir un diocèse modèle. Mais il devra user de modération en extirpant quelques abus, qui ont leur racine depuis l'occupation du pays par les Turcs.

Un fait m'a particulièrement frappé, celui du manque de recrutement du clergé séculière. J'ai tâché d'en rechercher les causes, et celles si paraissent être suivantes: le peu d'efforts réalisés par Mgr. Buconjić pour avoir un clergé séculière; le les jeunes gens envoyés au petit séminaire de Travnik en majeure partie ont embrassé les carrières libérales, ou se sont retirés chez eux; la mort en a enlevé un certain nombre, le climat de Travnik étant trop rude pour les Hercégovins, ainsi que me l' a avouait le curé de Stolac, qui y fit ses études; l'état précaire ou se trouve le clergé séculière, qui n'a comme traitement que les rétributions des fideles, et celles-ci sont en général insuffisante, en sorte que les gens préfèrent ou embrasser une carrière libérale, ou entrer dans l'administration. Telles sont, Eminence, les principales causes du manque de recrutement du clergé séculière dans le diocèse de Mostar.

Mostar jusqu' ici n'è pas de cathédrale ni de chapitre ; l'église des Franciscaines en tient place. Il serait cependant nécessaire que le nouvel évêque de Mostar fasse des efforts pour construire une cathédrale, (**fol. 94r**) qui pourrait en même temps servir de paroisse pour le nouveau quartier. Il y aurait en outre utilité d'ériger une autre paroisse de l'autre cote du fleuve Narenta et cette église pourrait également servir pour les militaires, dont les grandes casernes sont placées de ce côté. Peut-être les Franciscaines ne seraient-ils pas contents ; mais il aurait une très grande utilité à le faire.

J'ai dû, Eminence, faire une remarque au Provincial des Franciscaines, qui m'a promis de porter aussitôt remède. À la messe des enfants des écoles le dimanche depuis quelques mois on ne prêchait, et j'avais reçu des plaintes assez vives à ce sujet. J'espère que cette simple remarque, faite du reste très amicalement, produire son effet.

Mgr. Buconjić avec le peu de ressources dont il disposait a fait beaucoup pour son diocèse, mais il avait une formation ancienne et ne comprenait pas certaines nécessites actuelles. Ce sera la tâche du nouvel évêque d'introduire prudemment et lentement une organisation plus parfaite.

Quant au diocèse de Trebinje, dont l'administration a été confiée à l'évêque de Mostar, il a été complètement délaissé. Il compte 8 paroisses, qui toutes devraient être divisées ; on pouvait facilement faire 18 paroisses. Le clergé est entièrement séculier. La surveillance a manqué totalement ; aussi une partie de ces prêtres ne sont-ils pas exemplaires et le peuple s'en plaint. Ils laissent à dernier (**fol. 94v**) au point de vue de la moralité et de la sobriété. J'ai pu constater de

mes jeux un de ces prêtres ivre déjà à une heure de l'après-midi aux pointes de ne pouvoir parler. Les populations souffrent là où elles sont dirigées par de tels prêtres. La situation pour le clergé est d'autant plus difficile que les catholiques sont mélangés avec les schismatiques et qu'il ya de nombres jeunes gens revenues d'Amérique, qui ne donnent pas le bon exemple.

Il y aurait urgence, Eminence, de porter remède à la situation, surtout pour ce qui concerne la surveillance du clergé, les retraites ecclésiastiques, les prédications de catéchismes.

Le recrutement du clergé dans ce diocèse est nul, et si un curé vient à mourir, on ne sait comment le remplir. Le clergé sollicite le rétablissement de l'anciens évêché ; malheureusement les moyens manquent et le diocèse compterait à peine 20.000 catholiques. J'étudie encore la situation afin de trouver un moyen de venir en aide à ces pauvres catholiques.

Le diocèse dispose d'un fonds de 27.000 couronnes déposées à la banque et possède quelques biens dans le diocèse de Ragusa avec lequel il fut quelques temps unis ; la somme globale des biens pourrait, y compris les 27.000 couronnes, arriver à 65.000 ou 70.000 couronnes.

Les Franciscaines, de la province d'Herzégovine, ainsi que j'ai pu le contacter de moi-même et l'entendre du R.P. Talja (Talija!), qui fut (**fol. 95r**) deux fois visiteur, sont en général bons et fervents. Les Supérieurs veillent au maintien de la discipline et réprime aussitôt les abus qui ils connaissent. J'en ai plusieurs témoignages. Quelques cures cependant, comme j'ai pu constater, sont enclins à boisson et peut être en une ou l'autre résidence les religieux restent ils trop tard à boire, profitent de la présence des personnes étrangères. Apres avoir visité la province de Bosnie, je pouvais plus facilement indiquer à Votre Eminence, les moyens généraux de maintenir ou rétablir la discipline.

Par ce qui regard la question politique, la situation est meilleure en Herzégovine qu'en Bosnie. La division n'existe guère que dans les villes de Mostar, Konjica (Konjic) et Trebinje et encore est-elle due aux agents de Mgr. Stadler, qui sont venus, contrairement à la volonté de Mgr. Buconjić, introduire et propager la nouvelle association croate en Herzégovine. Les Franciscaines sont demeurées dans la première association, condamnée à Sarajevo et permise à Mostar et à Banjaluka. Plusieurs parmi eux sont des ennemies déclarée de Mgr. Stadler et je due même faire un manque assez sévère à l'un d'autre eux au sujet de sa façon de s'exprimer envers l'Archevêque. Par contre

les prêtres séculiers en général soutiennent le parti de Mgr. Stadler et eux également blessent la charité et parfois la justice en parlant des Franciscaines. Je ne désespère pas cependant que cet état de choses ne s'améliore bientôt. (fol. 95v) Telle est, Eminence, d'une façon succincte la situation des diocèses de Mostar et Trebinje.

Mgr. Stadler vient de me prier de signaler un fait à Votre Eminence. L'église paroissiale d'Osova menace ruine et il est urgent de la réparer. Pour couvrir les dépenses, on voudrait vendre un bois que fut donné à l'église par un riche musulman, ainsi que lui-même l'a attesté par écrit devant témoins. Ici surgit une complication : le monastère de Kreševo a fait inscrire ce bois parmi ses biens et pare peu dispose à le céder ou à réparer l'église d'Osova. J'avais conseillé à Mgr. Stadler de porter la chose devant la Congrégation du Concile ; mais il a préféré que j'en écris à Votre Eminence. La solution du cas n'est pas douteuse ici, le bois appartient à l'église paroissiale et je ne comprends pas comment les Franciscaines de Kreševo ont pu l'incorporer à leurs biens.

Malheureusement, Eminence, ce fait n'est pas unique. Les Franciscaines ont presque partout fait inscrire de pareilles donations ou acquisitions avec des paroissiens parmi leur bien. C'est une situation qui doit être éclaircie afin de ne pas priver les églises paroissiales du peu de ressources dont elles pourraient disposer. Les Franciscaines se sont basées sur le principe : *quidquid acquisit monachus acquisit monasterio*, principe qui n'a pas en l'occurrence de valeur ; car jusque preuve du contraire, ces donations sont présumées faites *intuitu ecclesiae*. Je serais heureux si Votre Eminence pouvait (fol. 96r) me faire connaître son sentiment, si je dois ou non m'occuper de cette inquisition relative aux biens que furent données aux paroisses.

Je viens d'apprendre à l'instant que l'affaire de débet de Mgr. Stadler a été réglée hier soir avec la banque nationale.¹⁰⁹ Je donnerai à Votre Eminence de plus amples informations à ce sujet quand je resterai de mon voyage en Bosnie que je commence aujourd'hui. Je suis heureux

109 Ova u sebi pozitivna vijest bila je nažalost preuranjena. Stadler, pritisnut velikim dugovima, tražio je brzi ugovor i isplatu zajma. Banka je bila spremna dati traženi zajam pod uvjetom da Zemaljska vlada dade izjavu da će, u slučaju da nadbiskup ili nadbiskupija ne mognu otplaćivati zajam, otkupiti na dražbi tri najvažnije Stadlerove nekretnine: Sjemenište u Travniku, Bogosloviju i Djevojačko sirotište u Sarajevu za polovicu vrijednosti, ca. 980.000 kruna, što je Stadlera strašno prestrašilo. Nadbiskup Stadler ministru Buriánu 20. veljače 1911. ABH Sarajevo, GFM. Präs. 346/1911.

de communique à Votre Eminence cette nouvelle, que réjouira également le Souverain Pontife.

J'avais envoyée dans un récent rapport à Votre Eminence une traduction d'un article paru dans l'organe du parti serbe. Malgré mes recherches prudentes je n'étais pas parvenu à savoir si les pourparlers à Vienne avaient eu pour objet le conflit entre Mgr. Stadler et les Franciscaines, pourparlers dont il est fait mention dans cet article. D'autre part les catholiques de l'association Zajednica ne présentèrent aucune protestation. Hier seulement au parlement le Dr. Sunarić, président de la Zajednica, nie publiquement que les pourparleurs à Vienne eussent eu pour objet de faire du tort à Mgr. Stadler. Le Dr. Sunarić, bien que président de la société opposée à celle du Mgr. Stadler, parle en termes très respectueux de l'Archevêque ; ce qui fit parmi les catholiques une excellente impression. On sent du reste une détente entre les partis et je ne désespère pas d'arriver à une union ou moins à une entente durable comme le désire le Souverain Pontife. Je crois le plus sûr dans cette occasion de procéder (**fol. 96v**) lentement et avec une grande médiation afin d'assurer le résultat final.

Je baise respectueusement la Pourpre Sacrée, et en présentant mes respectueux hommages je signe de Votre Eminence le très humble et dévoué serviteur.

Don Pierre Bastien, O.S.B. - Sarajevo, St. Josefsinstitut, le 25 février 1911.